

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit
jelent,
nekem szülőházam itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyerekkorom
világa.

Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngé
ága

s remélem, testem is majd e földbe
süpped el.

Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz
térdepel

egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek
az uton,

s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári
alkonyon

a házfalokról csorgó, vöröslő fájdalom.

Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty

Mihály,

annak mit rejt e térkép? gyárat s vad
laktanyát,

de nékem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd
tanyát,

az gyárat lát a látcsón és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgaért remeg,
erdőt, füttyös gyümölcsöst, szállót és
sírokat,

a sírok közt anyókat, ki halkán sírogat,
s mi föltről pusztítandó vasút, vagy
gyárüzem,

az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor
hempereg;

és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol
áfonya,

s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem
én,

XXXI. évfolyam 3. szám
2024. március

Bulányi Gy.: Magyarország és misztika	5514
Király I.: Magyar vagyok	5519
Farkas I.: Magyar vagyok	5522
Gromon A.: Jézus hazafisága	5523
Márcki I.: Klebelsberg ürügyén	5528
Máté Tóth A.: Sebzett identitás...	5531
Bulányi Gy.: Csak Attila, ...	5534
Gyombolai M.: Pusztaszeri új testamentum	5535
HÚSVÉTI VERSEK	5536

« Az emberi elköteleződés folyóirata – családkért,
nemzetünkért, mindenkiért – Isten Országá megvalósulásáért. »
Elérhetőség: koinonia.tarsak@gmail.com

**ím itt e kő, de föltről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól
megmutatható.**

**Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi
nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor, hol és
mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az
értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe
bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujjá,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők
felelnek.**

**Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji
felleg.**

(Radnóti Miklós, Nem tudhatom... 1944)

BULÁNYI GYÖRGY

MAGYARSÁG ÉS MISZTIKA

Katasztrófák és kudarcok lelkiismeretvizsgálatra, önmagunkba tekinteni készítenek. Így van ez az egyesek életében, de így van a nemzetében is. Súlyos nemzeti megrázkódtatások vetették fel nálunk és másutt a lelkekben a nagy kérdést, mely a magyarnak így szól: Mi a magyar? Az utóbbi évtizedekben több oldalról indult meg a feleletadás. Karácsonykor épp ezen a címen jelent meg önvizsgálatunk eddig legnagyobb szabású mérlege, a Szekfű Gyula szerkesztette *Mi a magyar?* Tizenhárom tanulmány, tizenhárom oldalról végzi el ezt a munkát. Sok kérdésre kaptunk feleletet, de maradt válaszolatlan is. Ilyen a miénk is: Misztikus-e a magyar lélek vagy sem?

Ha kimerítő feleletet erre nem is kaptunk, *hozzászólásokat* akár az említett műben, akár másutt találunk. Sőt elég sokan is hozzászóltak katolikus és protestáns oldalról egyaránt. Lássunk tehát néhányat e hozzászólásokból! *Prohászka Lajos* nagyhatású tanulmányában, *A vándor és bujdosó*ban a magyar lelket a „finitizmussal” jellemzi, „kozmosz lezártágának” mondja, mely „idegenkedik mindattól, ami problematikus, ami megoldatlan és vállalkozásra készítő”. Szembeállítja a német lélek „örök változásban örvénylő és a végtelen felé ívelő életformáját a magyar finitizmusnak nyugalomról és állandóságról tanúskodó szellemével”. Ez a kép gyökeresen ellenkezik a misztikus lélekével. *Babits* nem fogadja ugyan el ezt a képet, de a mi szempontunkból ugyanoda jut, ahová *Prohászka*, csak hogy ő nem látja oly felette nagy hiánynak, hogy a magyar „nem nyújtózik minduntalan a messzeségek felé”, miként a német. A magyar lélek jellemzője a „megnyíltság”, mely kaput nyit minden eszmének, de „nem ült fel, nem ugrott be” egyiknek sem. „Semmiel sem sodródik a végletekig. A rajongó askéta s a bogaras könyvember, Savonarola vagy Don Quijote egyik sem magyar típus.” Ez a tárgyilagosnak, mindig hűvösen szemlélőnek festett magyar léleknek a típusa megint csak minden ízében ellenkezik mindazzal, ami misztikus.

Az ezek után említendő vélemények bővebben is kifejtik azt, ami azokban inkább elvi jellegű. *Viski Károly* a magyar léleknek a vallási elmélyülés iránti teljes érzéketlenségéről tesz tanúságot: „Az elvontságok iránti érzéketlenség, a tépelődés, a lelki elmerülés, rendszeres elmélkedés iránti hajlam teljes hiánya” jellemzi a magyar lelket. A sok felhozott igazolásból csak egy mondatnyit: „Hogy mi van a mise szövegében, az evangélium mely részét mikor miért olvassák – ismeretlen rejtelem; hogy a prédikációnak mi volt a lényeges gondolatmenete, keresztény erkölcsi tanulsága, elhangzás után egy fél órával senki sem tud számot adni.” *Ravasz László* pedig, ki a magyarság lelkét eljegyzte a kálvinista lélekkel, mely „egyszerű,

kemény autonómiát adó, eleve elrendelést hirdető”, közvetlenül is hozzászól kérdésünkhöz: „Világossága miatt idegenkedik a miszticizmustól, az értelmi miszticizmustól éppúgy mint az érzelmitől. Amaz túlságosan elvont, emez túlságosan idegen és férfiatlanul érzelmes volna számára.” Még tovább, megy *Karácsony Sándor*: „A magyar vallásos élete bizonyos fokig közönyös. Isten jelenlétét csak nagy általánosságban érzi s életének legnagyobb részét tőle függetlennek tartja... Istenhez való viszonya önmagába visszatérő görbe: gyerekeké s öregek kötelessége.” Érdekes még megemlíteni *Farkas Gyula* e „közhittel” ellenkező véleményét; szerinte „költészetünk ellenkező tendenciákról tanúskodik”. Igazolásai érdekesek, már csak azért is, mert egy tíz évvel előbbi tanulmányában ő is az előzők véleményén van – de erre még visszatérünk. Legyen szabad még ehhez hozzáfűznünk egy nem a tudomány világából jövő – ha nem is közvetlen – de ad absurdum hozzászólást. *Szabó Dezső*: „Az első királyok... a magyaroknak csak epidermiszére tudták ráégetni a kereszténységet” A reformáció pedig „a magyar faj reakciója volt, mely egy új és elég kényelmes cím alatt tért vissza az ősi pogány pszichéhez.” E néhány állásfoglalásból különbözőségük ellenére is kitetszik, hogy a közhit valóban az, hogy a magyar lélek idegen a misztikától. Feladatunk az, hogy megnézzük alaposabban: így áll-e a dolog?

Mint minden jellegtudománynak, a nemzetkarakterológiának is legnehezebb kérdése saját módszertana, a „hogyan fogjunk hozzá”. *Németh László* úgy gondolja, hogy „minden jellegtudomány összehasonlító tudomány; ha nincs vándor, nincs bujdosó sem”. Mások ezt az összehasonlító módszert alkalmatlannak találják, mert az egyiket a másik szempontjából nézi vagy megfordítva (*Ravasz* és *Babits Prohászka* tanulmányáról). Annyit mindenesetre megtanultunk *Szekfű Gyula* tanulmányából, hogy a jellem az évszázadok sodrában változik, s így a vizsgálatnak „történetinek” kell lennie. Egy elvből, legyen az a volgai lovas vagy más, nem lehet egy nép jellemét megrajzolni. Nem az ősmagyart kell minden áron megismernünk, – elegendő dokumentum híján nem is tudjuk azt megismerni – hanem a történeti magyart, akiről van elegendő ismeretünk. Hogy milyen volt a magyar anno 1000, 1400 vagy 1900. A mi feladatunk sem lehet tehát más, mint hogy a magyar szellemtörténeti dokumentumai alapján megállapítsuk, a különböző korokban mennyire érintette a magyar lelket a misztika.

Hol találhatóak e dokumentumok? A magyarság történelmében, népi és úri műveltségében. Igaz, a történelem elsősorban életrajz és nem jellemrajz! A legtöbbet mondhatna még a magyar vallásosság története, ez azonban máig megíratlan. A népi műveltség, különösen annak szellemi része, már sokat mondhatna; azonban az innen kapott eredmények történeti elhelyezése, hogy ez vagy az a középkorból vagy a barokkból való, igen sokszor problematikus.

Még a legtöbb, ha nem is teljes, eredménnyel kecsegtet az úri műveltség = „magaskultúra”, s abban is különösképpen az *irodalom*, – elsősorban a vallásos – mely irodalom immár több mint kétszáz esztendő múlta tekint vissza és *a nemzeti szellem megnyilvánulásának az utókor számára legbiztosabb szerve*. Kérdezzük meg ezt az irodalmat, mit felel kérdésünkre. Felelete, ha nem is fog minden kétséget eloszlatni, mégis jelentős.

Kezdjük középkori irodalmunkkal. A nyugati népi nyelvű irodalmak úgy indultak meg, hogy az Egyház az ígehirdetéshez legszükségesebb dolgokat népi nyelven is leírta. Ez nálunk is megtörtént. Három misekönyvünk maradt meg az Árpád-korból; az egyik tartalmazza a Halotti Beszédet A nyugati irodalmak hamarosan továbbjutottak. A IX. századból maradt ránk egy francia nyelvű vallásos vers, a *Cantilène de Sainte-Eulalie*, s az eléggé új, csak egy századdal előbb Szent Bonifác megerősítette germán kereszténység egy hatalmas népi nyelvű eposszal, a *Helianddal* jelentkezik, ugyane században. Ez az egyház-adta műveltség délnémet talajon olyan gyorsan megfogamzik, hogy a X. századra kivirágzik a kolostorokban egy világi betétű szellem és nyomában az antiquitással kacérkodó latin nyelvű irodalom, mely szellemre visszahatásként jelentkezik a század végén az új, a *cluny-i* szellem. E szellemet német területen a württembergi Hirschau apátsága oly’ erőssé tette, hogy az előbb még korai renaissance levegőjű kolostorokon, és azokon keresztül a népen is, végigzúgott a *Memento mori* vihara; az az *Weltflucht*, mely azután mélyen belégyökerezte a nép lelkébe a kereszténységet Ugyanez időben feltűnnek a ciszterciák és premonstreiek, akik a korai középkori misztikát hozták magukkal. Ekkor azonban már a XII. században járunk, s ha hazanézőnk, ott mindössze egy kis latin nyelvű legendabokrot találunk, melyet Szent István és Szent Imre szentté avatása hívott életre.

A XII-XIII. századra aztán virágba borult a középkor. A szoroson vett egyházi műveltségen kívül kivirágzott a népi nyelvű világi irodalom is. A provençe-i dal, *chanson de geste*-ek, *Parsival*, Walther von der Vogelweide a nagy útjelzők A világi műveltség kivirágzásával azonban együttjárt a világba való belefeledkezés. A későbbi kereszties hadjáratok elfajulása, Gottfried von Strasburg *Tristan und Isolde*-jének atmoszférája érzékelteti ezt a világias lelkületet. A XIII. században feltűnik Assisi Szent Ferenc alakja, aki a lovagi kalandokban és szerelmekben tobzódó világ szemét a szenvedő Krisztusra irányítja és a korai középkor szellemétől elütő, új szellemet hoz, melyet, ha az előzőnek skolasztika a neve, misztikának nevezhetünk. A korai középkori szellem a skolasztika, a monachális szerzetek világnézete, a misztika a koldulóké. Az Isten-élményben a skolasztikáé a *félvetisztelés*, a misztikáé a *szívre borulás*. A skolasztika súlyos fogalmakkal és latin nyelven dolgozott, a misztika egyszerű szavakkal a nép nyelvén szólott. A korai középkor templomában, hol sokszor magasan

állott a szentély, a pap fenséges és titokzatos nyelven közvetítette a lélek imáját Istennek; a misztika a lelket ég felé húzó templomaiban közvetlen Isten-élményhez akarta segíteni. A pompás latin nyelvű himnuszokat felváltotta az elmélkedés, mint uralkodó műfaj. Röviden: a misztika az Istenhez való közvetlen odafordulás és beléolvadás szellemét valósította meg.

E némileg hosszú, de szükséges áttekintés után, lássuk, eljutott-e hozzánk a misztika szelleme vagy sem. Tudjuk, hogy Szent Ferenc fiai már a XIII. század elején eljutottak hazánkba, gyökeret verni azonban csak a konventuális ág tudott, amely azonban hamarosan átvette az itt élő, még az előző világba tartozó szerzetesek életformáját. A másikat, az obszerváns ágat Nagy Lajos kezdte betelepíteni Boszniából a XV. század derekán. A Jókai-kódex XIV. századvégi eredetije minden bizonnyal az ő művük. E kódex azonban még jó ideig elszigetelt jelenség maradt. Kódex-irodalmunk nekilendüléséig még egy század telik el, amikor is az obszervánsok itteni megerősödése és Mátyás szerzetesi reformjai megérlelik azt a kódexirodalmat, mely a XV. század végén megindul, gyorsan kivirágzik, de a Mohács körüli évek zivatarában késői virágként gyorsan el is hal. De ez a rövid pár évtized is elég volt ahhoz, hogy beoltsa irodalmunkba a misztika szellemét. *Hogy a magyar kódexirodalomban a misztikának milyen jelentős szerepe volt*, annak külső bizonyítékai, hogy a kódexek legnagyobb részét kolduló szerzetesek, ferencesek és domonkosok írták; néhányat azok a régebbi rendek is, akik a nyugati szerzetesi reformot átvették. Ennek a reformnak a szelleme azonban azonos volt a koldulókéval. De magukból a kódexekből is kiderül ez. Először igen sűrűn szerepelnek bennük a középkori misztikusok (Clairvauxi Szent Bernát, Assisi Szent Ferenc, Szent Bonaventura, Kempis Tamás, Suso Henrik stb.) művei. Mégpedig magyar, azaz népi nyelven, mely mint tudjuk, a misztika segítségével nyomul be erőteljesen a vallásos irodalomba. Alig van kódexünk, a bibliafordításokat kivéve, melyekben ne szerepelne elmélkedés, mely ismét a misztika sajátos műfaja. A stílus is a misztikára mutat. A skolasztika száraz okoskodásai helyeit lépten-nyomon előtűnnek a misztikától fűtött lélek érzelmességének önkéntelen megnyilatkozásai, a „halmozás” és a „divina dulcedo” sajátos stílus-jegyei. Ami pedig az író, azaz a fordítót vagy még inkább a másolót illeti, tudjuk, hogy apácák voltak. A nők befogadása a szerzetesekbe s ezen keresztül magasabb fokú vallási életüknek kibontakozása megint Szent Ferenc, a koldulók misztika szellemére vezethető vissza. Az olvasóról – az irodalmi viszony e harmadik tényezőjéről – pedig Horváth János megállapította, hogy kifejlődött a magános olvasó típusa, ami megint a misztika hozta egyéni jellegű vallásosságra mutat.

Kódexirodalmunk fordítás-irodalom volt. A külföldi misztikusok utat találtak a magyar kódexirodalomba, de vajon magukkal hozták-e a misztika világnézetét és életformáját? A felelet tagadó. A szerzetesi reformok hozták azt, ami nyugaton volt. A

misztika pedig ekkorra már kifáradt. Hiszen a XV. század végén vagyunk már, egy egészen új világ küszöbén és a hanyatló középkor végén. A középkor szerzetesi világában benne volt a misztika, de annak századokkal előbbi lobogása és fűtő szenvedélye nélkül. Otrokocsi Nagy Gábor szerint kódexirodalmunkra már inkább a későközépkori műveltség jellemző, melybe utat talált a misztikából mindaz, ami e műveltségnek megfelelt. Fábián István, bár a misztikának tulajdonítja kódexirodalmunk létrejöttét, szintén hangsúlyozza e misztikának „elkésztetett kis hullámfodor” szerepét. Azon állításának oka, hogy a misztika teremtette meg kódexirodalmunkat, talán az, hogy ő azt a későközépkori világnézetet mint a kifáradt és már erejét veszítette misztika világnézetét tekinti. *Középkorvégi irodalmunkban volt tehát misztika, de akik ennek az irodalomnak részesei voltak, író és olvasó, nem voltak misztikusok.* Boldog Margit, a XIII. századi királyleány misztikus volt, és pedig a misztika nem mindennapi képviselője. A róla szóló legenda igen, de személye nem tartozik bele a későközépkori irodalomba és jelenségekbe. Róla majd még később szólnunk.

Középkori irodalmunk vizsgálata tehát azt mutatja, hogy az a misztikus szellem, mely nyugaton századokon keresztül annyi és annyi lélekben magasra csapta az Isten-szeretet lángját, hozzánk – ha Boldog Margitra nem tekintünk – csak későn jutott el, akkor, amikor már nem volt ereje misztikus életet adni. Mégis, ami történt, nem kicsinyelhető. A szerzetek megújódása és a pálosok harmadfél százados munkája magukban is jelentős tényezők voltak nemcsak a szerzetek, de az egész magyar kereszténység szempontjából is, hiszen ez volt Szent István óta az első erőteljesebb lendítés, ami őt érte. De elkéstek. Míg idehaza a szerzetesek békésen éltek a tűnő középkori világ nálunk megnyújtott utolsó napjait, addig kinn Luther Márton áttörte már szerzetének falait és készítette azt az új világot, amely megérkezése után, minthogy a török hódítás is segített – egy-két év alatt pontot tett arra a világra, mely kolostorainkban élt. Hiába hozott Werbőczy törvényt a *pestifera lutherana heresis* ellen s próbálta személyesen is jobb útra téríteni Luthert, Mohács után egy-két évtizeddel már protestáns-világ van Magyarországon. S ha uralma a XVII. század elején meg is tört, hatása a magyar szellemre nagy volt. A protestantizmus nálunk meggyökeresedett fajtája, a kálvinizmus, bármennyire is rokon volt a misztikával a népi nyelv használatában, a misztikának nem kedvezett. *Eleve elrendelést hirdető keménységével, vallási haragjával gyökerében ellene volt minden misztikus szellemnek.* A kor vallásos lírájának hangja, Szkárosi Horváth Andrásnak, az ószövetségi átokzsoltárookra emlékeztető versei; az igazságot észokokkal kutató és bizonygató vallásos prózája, nem különben a hitvitázó drámák durva, életből vett hangja mind ezt bizonyítja. Itt említem Farkas Gyula már jelzett szavait: „A kálvinizmus lesz ettől kezdve a jellegzetes magyar vallás, a

miszticizmustól idegenkedő magyar szellem kifejezője.” A protestantizmus megteremtette irodalom a rációé volt, a szív birodalmához, ahol a misztika uralkodik, alig volt köze.

A XVII. és XVIII. században, Pázmány ellenreformációs munkájától egész a felvilágosodás beköszöntéig, azaz csaknem két századon keresztül a magyarság nagyobb részének a barokk lett életformája. Werner Weisbach szerint a barokk az ellenreformáció művészete s mint ilyen visszatérést jelent a katolikumhoz, a középkorhoz. Ez a művészetében két formában nyilvánul meg: az egyik az *athleta Christi*, a harcias hősz eszménye, a másik a vallási misztikum iránti érzék. Az elsőnek két gyönyörű példája termett magyar talajon. Az egyik az életben: Pázmány, a másik Zrínyi eposzában: a Szigetvári hős. Loyola Szent Ignác típusa képviselve volt a magyar irodalomban, de képviselve volt-e az Avilai Sasé, Szent Terézé? Pázmány, ha van is benne érzélem, sőt mint szónoknak ez a belső feszítője, mégis az értelem, az értelmi meggyőzés embere. Ha le is tud ereszkedni imádságaiban és „a teljes Szentháromság, egy bizony Istenhez szóló alázatos ajánló írásában” a szív mélységeibe, ő mégis az érvek, a bizonyságok, az „okok, nem okok” embere. „Távol van tőle... a század nagy szentjeinek a miszticizmusa is” – mondja róla Sík Sándor. Zrínyiben már több a misztikum. A szigetvári hős ég és föld távlatában áll. Isten indítja el a harcát, s mikor megvívta azt, az ég angyalai viszik őt oda, ahol „megesméri nagy Elohim fiát.” S ha elsősorban ő is *athleta Christi*, mégis harca „az istenséggel érintkezés misztikumába” emelkedik. Tudjuk, hogy a *Szigeti veszedelmet* kora mennyire nem értékelte. A XVIII. század derekán fedezi fel Ráday és a XIX. században sikerül végül is Kazinczynak ismertebbé tenni. Ennek az okára már Arany János rámutatott: nem állt benne a magyar irodalmi hagyományban. És valóban, a hitviták durva hangja és a széphistóriák egyszerű, népi képzet szötte alakjai után túlságosan, csaknem érthetetlenül magas volt a szent hősz eszménye a durvább táplálékhoz szokott irodalmi közönségnek.

Ha barokk vallásos irodalmunk nem is áll még előttünk tisztán – hiszen jó része még feltárára vár – annyit láthatunk, hogy uralkodó jegye az aszkétika. Aszkézis, gyakorlás, felkészülés a mindennapi élet lelki harcaira és az evilág veszélyeire volt ez a mozgatója az irodalomnak és az azt szülő szellemnek, nem az Istenben való elmerülés és a vele való misztikus egyesülés. Aszkétika és nem misztika! Misztika csak elvétve jelentkezett, és akkor is a középkori és nem a barokk. A középkori, mely már egy-két századdal előbb sem tudta tartalmát és mondanivalóját közvetíteni. Barokk-irodalmunk legelterjedtebb műve Kempis Tamás *Krisztus követése* volt; Pázmány fordítása csak a XVII. században 6 kiadást ért meg. Ugyancsak középkori misztikát szolgált meg Hajnal Mátyás Jézus Szívéről szóló könyve – mely egyébként első a Jézus Szíve tiszteletben az egész világirodalomban – csakhogy beleolvasztva azt a jezsuita aszkétikába.

Mindezek azt igazolják, hogy a magyar barokk irodalomnak kevés érzéke volt a misztika iránt.

A XVIII. század derekán megjelenik nálunk is a felvilágosodás, mely katolikus és protestáns oldalon egyaránt kiöli a lelkekből az egyháziasságot. A magyar felvilágosodás azonban nem istentelen, azt még a szabadkőműves Kazinczy is szörnyű dolognak tartotta, de az egyházaktól távol tartotta magát. Ennek fejében azonban a romantika nálunk nem hozta meg azt, amit meghozott nyugaton akár a franciáknál, akár a németeknél: a racionalizmus és az új-pogányság után a mélyebb kereszténység, a katolikum, a misztikum iránti vágyat. A romantika nálunk egészen más munkát végzett. Kiegyenlítette a katolikus-protestáns ellentétet, mely már a felvilágosodásban sem volt világnézeti, csak művelődési. *A romantika nálunk az egyetemes nemzeti érzést hozta, a vallás háttérbe szorult; eggyé forrasztotta a magyar művelődésnek immár százados, a reformációban és ellenreformációban gyökerező kettősséget.* Kölcsey megérti Vörösmarty költészetében a katolikumot, Vörösmarty pedig új téritőként kiált Pázmányhoz: „Legszebb vallás a hazaszeretet és az emberiség.” Misztikát a magyar irodalomban e korban hiába keresünk. A keresztény vallás szerepét, a keresztény gyökereket és erkölcsiséget meg nem tagadva, de a pozitív kereszténységet elvetve, a deizmus vette át.

A XVIII. század végén elszakított fonalat egy századdal utóbb Prohászka Ottokár veszi fel. Műveivel és alakjával újból belekerül a magyar irodalom formálói közé a vallás. Különösen sokat jelent azonban Prohászka szempontunkból: *Benne jelenik meg a magyar irodalomban a minden kétséget kizáróan misztikus!* Horváth Sándor nagyszerű tanulmányában Prohászka specifikumának mindenki mástól megkülönböztető misztikus-voltát mondja. Prohászka a Szentlélek Hárfája volt lelkének húrjain a Szentlélek játszott. Skolasztikának és misztikának egy a célja: a természetfeletti igazság megismerése. Útjuk azonban különböző, s Prohászka a misztikáét járta. Nem foglalta sémákba az életet; Isten-élményeihez és azoknak megmutatásához nem volt szüksége *genus proximokra és differentia specificákra.* Közvetlenül ragadta meg a valóságot, ahogy az előtte megjelent. Ő is azt akarta, amit a Summák, de a misztikusok eszközeivel. Teológiája zenével, dallal, a szív melegével volt telítve, nem fogalmakkal és következtetésekkel. Neki nem a skolasztikusok veritékszagú *veritas speculativája*, hanem a misztikusok *veritas affectivája* kellett, mely az átéltség melegével szólt a lélekhez. Elismerte az értelem igazság-eredeztető szerepét, de többre becsülte az érzelmet. Elevenen élt benne a tudat, hogy lelkét a Szentlélek erői mozgatják: „Nőjünk magunknál nagyobbra, legyünk Isten engedelmes hangszereivé,

műszereivé, legyünk a Szentlélek hárfáivá” – írja élete végén az *Élő vizek forrásai*-ban. Misztikájának lényegét leginkább a misztikáról adott meghatározása mondja meg: „A misztika az Isten mély megérezése a világban és a lélekben; megérezése a mély kapcsolatoknak a lét és Isten között, kapcsolatoknak, melyek közelséget, egyesülést, életet mondanak.” Ezekből a szavakból is csak az szól, ami a Prohászka-kötetek annyi és annyi lapjáról, egy nagy misztikus lélek szárnyacsapdosása és elfojthatatlan vágyakozása Isten felé, határ nélkül, egészen az egyesülésig.

Irodalmunk e kissé fárasztó és mégis nagy vonalakban való áttekintésének legfőbb tanulsága, hogy *a középkori misztika igen későn és csak erejevesztetten, a barokk misztika mondhatni egyáltalában nem kapott helyet irodalmunkban; csupán Prohászka Ottokár hozott világirodalmi értékű, alighanem sui generis misztikát, mely azóta a magyar irodalomban, mint világnézet, ízlés és forma korszakos jelentőségűvé vált.* S ezzel tulajdonképpen feladatunkat el is végeztük. Említettük, hogy irodalmunkban a történeti magyar lélek leghűbb tolmácsát látjuk, s e tolmács kérdésünkre negatív választ ad: *A magyar lélek nem misztikus.*

Mielőtt a végső következtetéseket levonnók, kérdezzük meg irodalmunk egyetlen misztikusát, Prohászkaót, mit mond ő? Talán egy pár idézet is elég lesz: „Tény az, hogy a magyar szellem nem mély.”¹ – „Ez a nép nem vallásos nép, nem azt mondom, hogy nincsenek vallásos magyarok, hanem azt, hogy a nép jellemének nem kiemelkedő vonása a vallásosság.”² Majd beszél „a kereszténység kurta gyökeréről a magyar talajban” s arról, hogy „a török hódoltság vaddá és bestiálissá tette ezt a népet”.³ S végül közvetlenül is megfelelő kérdésünkre: „A filozófia és a filozófiák termő talaja: a miszticizmus nem a mi hazánk... akadályozta a keresztény kulturális haladásnak s egészséges erős népléleknek kifejlesztését Magyarország helyzete is, mely Európa védőbástyájává tette a nép mellett”⁴ Így szól irodalmunk egyetlen misztikusa, Prohászka, kinek atyja, Domonkos, cseh-német földműves szülők gyermeke, felnőtt korában került Magyarországra, s kinek anyja Filberger Anna, a valószínűleg „svájci német eredetű nyitrai pékmester-lány volt. Prohászkaóknak anyanyelve német volt szüleivel végig németül levelezett.”⁵

Ebből pedig az következik, hogy Prohászka misztikus-volta – éppen azért, mert ő volt az első nemzedék, mely családjából gyökeret eresztett a magyar talajban – irodalmunk tanúsága ellen aligha szólhat.

A ténykérdés tehát eldőlt. Irodalmunk tanúsága alapján valóban mondhatjuk, hogy a magyar lélek a történelem folyamán nem mutatkozott misztikusnak. Most már csak a Miért? kérdése van hátra. A magyar

¹ Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái III. 17. l.

² XXIII. 242. l.

³ XXIV. 110. l.

⁴ XXXV. 289. l.

⁵ Schütz Antal: Prohászka pályája Bp. 1929. 16–18. l.

lélek struktúrájában van-e ennek az oka vagy pedig a körülményeknek kell betudnunk? A magyar lélek eleve, lényegéből következően alkalmatlan-e a misztikára vagy pedig történelmi tényezők eredménye, hogy a misztika nálunk nem fejlődött ki, jóllehet a néplélek arra nem alkalmatlan? Erre kell még feleletet kapnunk.

Mindenesetre nehéz. Ha valahol, itt nagyon kell vigyáznunk, hogy lírai szemléletbe ne essünk. Nagy óvatosságra van szükség. A kereszténység előtti magyarság szellemi életéről, vallásáról alig tudunk valamit. Annyi bizonyosnak látszik, hogy vallása a sámánizmus volt, melytől nem volt idegen a misztika, annak természetesen pogány változata. A sámán ugyanis különböző kábítószerrel extázisba helyezte magát s a sokszor órákig tartó élettelen, öntudatlan állapotból felébredve beszámolt a szellemekkel való érintkezéséről. Ennek a sámán misztikának a magyarság lelkében mély nyomot kellett hagynia, mert a kereszténység felvétele után négy századdal kódexirodalmunk a misztikus elragadtatásra a „réül, elrévül, rüt, röjt” szavakat használja, melyek Gombocz Zoltán megállapítása szerint „kétségkívül kereszténység előtti vallásos terminológiánk maradványai”. Ennyit a kereszténység előtről.

Mikor Szent István népével felvette a kereszténységet, akkor indult nyugaton hódító útjára a cluny-i szellem, mely az ottani népekben a többszázados kereszténységet elmélyítette és azokban véglegesen belegyökerezett. Ez a cluny-i szellem megújította kereszténység hozzánk felülről jött. A királyi család, a nemzetségfők megtérítése volt a legfőbb feladat, a ius patronatus alapján a kérdés jórészt már el is volt intézve. Az országban letelepedő szerzetesek – ezek voltak mindig a vallásosság kovásza – a bencések voltak. A bencések, ciszterciák és a többi azonos gyökerű, monachális szerzetek a korai középkori művelődés képviselői voltak, s ez a művelődés „főúri” jellegű volt és „fölte állott a nép nagy tömegének”. Amire jellemző példa az, hogy a nép az 1218-ban bejövő új szellemet hozó ferenceseket, akik nem mint főurak és birtokosok, hanem mint kolduló testvérek jelentek meg előttük, nem tudta megérteni, és Jordán testvért társaival együtt alaposan megütve az országból kikergette. Középkori szentjeink és nagy misztikusunk, Boldog Margit, kik mind a királyi családból nőttek ki, arra látszanak mutatni, hogy a kereszténység igazán mély gyökereket inkább csak a főúri társadalmon belül tudott eresztetni. Mikor ezt leírjuk, nem felejtjük, hogy a tatárjárás után egy tisztán magyar igényből fakadó rend létesült hazánkban, a pálosoké, mely a kolostorok tömegével árasztotta el az országot. A középkori magyarság teljes egészében magáévá tette a kereszténységet – ebben nincs kétség. Mindössze, arról van szó, hogy azt az elmélyülést, mely nyugaton megvolt, – irodalmi jelentkezések és egyéb bizonyosságok híján – nincs alapunk feltenni. A városi élet úgyszólván teljes hiánya, a tatárpusztítás, a nagy tömegben betelepített pogány kunokkal való keveredés, mind újabb és újabb

akadályokat raktak a kereszténység elmélyülésének elébe úgy, hogy kereszténységünknek igen nagy szüksége lett volna arra, hogy a Szent Ferenc-teremtette új szellem erősebben belegyökerezze az egész magyarság lelkébe a kereszténységet.

Ezt a szellemet azonban – mint láttuk – csak kétszázados késéssel kaptuk meg akkor, amikor az igazi erejét már elvesztette. A magyar kereszténység jobbjára csak évszázadoktól legyalult formákat és életberendezést kapott Szent Ferenc lázas Isten-szeretetének szelleme helyett. *Mégis a kolduló rendek sokat tettek.* Az az őáltaluk megteremtett vallási igény, mely kódexirodalmunkat létrehozta, a kolostorokon kívül is jelentkezett. Úgyhogy talán nem egészen alaptalanok Pázmány szavai, melyeket egy század távlatából sóhajtván mondott, emlékezve a régi állapotokra: „Az a mi Nemzetségünk az-előtt oly tekéletes együgyű, áitatos Nemzetség volt, hogy hozzáfoghatót nagy földig nem találtak volna”. Ebben már benne van a XVI. századnak és korának kritikája is. A hitvitákban magasra csapott a vitatkozás szenvedélyének láza, de vallási elmélyülést inkább csak a hitviták lezajlása után, a XVII. században találunk. A kemény és eleve elrendelést hirdető kálvinizmus és a török hódoltság – emlékszünk Prohászka szavaira – nem erősítették, ill. tönkretették a mélyebb ihletű kereszténységet. *Jóteköny esőként hatott e komolyan elmélyülni nem tudó kereszténységre a barokk beköszöntése.* Ebben is nem annyira az öt szép levél Pázmánya, hanem az Imádságos-könyvé és a Prédikációké. Ha mindent nem is, de sokat tett. A Regnum Marianum, a Magyarok Nagyasszonya eszméje, középkori katolikus múltunkra való eszmélésünk, Szent István apostoli alakjának a feledés porából való föltámasztása mind e barokkhoz fűződnek. Gazdag katolikus népszokásaink nagy része szintén innen veszi eredetét. A felvilágosodás és a XIX. század azután félretolta a kereszténységet, minél kevesebbet akart hallani róla. Hogy milyen sivár és lélek-nélküli volt a XIX. század végének kereszténysége, megkapóan tükröztetik Prohászka írásai, különösen az 1895-ből való *A keresztény ébredés nehézségei Magyarországon* c. tanulmánya. Ezzel nagy vonásokban áttekintettük a magyar keresztény vallásosság történetét.

Ez áttekintés summája ennyi: *Egyrészt nem látszik igazoltnak a magyar lélek eleve alkalmatlansága a misztikára, másrészt pedig, hogy nagyon is meg lehet magyarázni, hogy a misztika nálunk nem fejlődött ki.* Az elsőhöz még annyit, hogy a mai magyar néplélek ismerőinek, – jórészt papoknak – van bizonyosságuk arra, hogy a nép lelkétől ma nem idegen a misztika. A néprajzi kutatásoknak itt még nagy feladataik vannak. Ami pedig a másikat illeti, problémánk beletartozik abba a nagy és szomorú valóságba, hogy *későn jöttünk ide,* s különösen abba, hogy *aránytalanul kedvezőtlen viszonyaink miatt ezt a késést igazán sohase tudtuk behozni.* Nemcsak a mély keresztény szellem nem tudott eljutni, nem jutott el hozzánk a hitelenség, az istentelenség sem abban a mértékben, amilyenben

nyugaton hódított. Nekünk nem volt Schillerünk, aki a Die Götter Griechenlandsban oly hévvel siratta a kereszténység-rombadöntötte gyönyörű pogány világot; a Pán halálán érzett fájdalmat nálunk, ha ügyel-bajjal is és talán nem is egész őszintén, legyőzte a kereszt ragyogása. De nem is támadt nálunk a lelkekben olyan szenvedélyes vágy a régi eszmények, a keresztény religiosum és misztikum iránt, mint ott, ahol az új tanok nyilvánvalóbban megmutathatták csődjüket. *Babits felfogása*, hogy a magyarságot józan érzelme visszatartotta volna attól, hogy ezeknek a szélsőségeknek „felüljön”, *nem látszik igazoltnak*. Nem hihető, hogy a magyar annyira józan, megfontolt humanista-ízű lenne. Ha egy szellemi áramlat teljes erejében és idejében eljutott hozzánk, bizony mi is felültünk neki; jóllehet a számító ész (Széchenyi, Kemény) láthatta és látta is, hogy bajunk lesz belőle: lásd negyvennyolc és Világos példáját

Ennek az egyébként korántsem új felfogásnak, *mely – bár kétségtelen jóhiszeműséggel – történeti viszonyainkból adózó hátramaradottságunkat előnyös köntösbe öltöztetve nemzeti tulajdonságoknak teszi meg*, Prohászka Ottokár is megadta a választ. Samassa érsek előnyösnek mondta, hogy nem vagyunk úttörők, hogy mindig magunk előtt láthatjuk nyugat példáját és okulhatunk belőle. Mire Prohászka így felelt: „Ezt az itt említett előnyt szívesen odaadnók egy darab áttörésért. A tört úton való kényelmes járást, amiből azonban szintén nemigen jut, becserélnők az eszme forrongásáért, a passzivitást beváltanók akcióért, hogy a lendület, az úttörés, a forrongás, az akció nyomában az igazságnak, az eszmének reakciója pezsdítené fel szellemi életünket.”⁶ Végso szavunk csak az lehet, hogy a jövő néprajzi kutatások dönthetik el ezt a kérdést, melyre az irodalom felelete a jelzett körülmények miatt nem perdöntő.

megjelent a VIGILIA 1941. májusi számában is.

KIRÁLY IGNÁCZ

MAGYAR VAGYOK

1967-ben szétszereltem gondosan őrzött és gyakorlásra használt 48-as kispuskámat, titokban levittem a Dunára, és beleszórtam egy iszapos mellékág vizébe. Előzménye mindennek az, hogy találkoztam az erőszakmentesség békességteremtésre hivatott magatartásával és tanításával. Fegyvertartásom előzménye: édesapám 46 évesen meghalt, mert kuláklisára téve kényszermunkára ítélték a kommunisták, és néhány évvel kiszabadulása után, az

ott szerzett sérüléseibe belehalt. Megölték. Szabadszékely (apai) és sváb kisnemesi (anyai) gyökereim arra indítottak, hogy a bosszú tervét őrizzem és munkáljam. A gyilkosokat moszkovita bérenceknek, az áldozatokat, köztük családunkat, magyar identitású áldozatnak éltem meg. A hazám, népem, családom ellenségeinek erőszakára az erőszakos válasz volt számomra a természetes. Találkoztam az evangéliumok Jézusával és a reá figyelni akarók körével. Ők az életem. Ugyanakkor beleszülettem egy népbe, kultúrába, ők az életem tere. Magyar vagyok. Testvérbarátaim között ki nem mondottan is, de jelen van egy erős tartózkodás a népi-nemzeti hovatarozást illetően. Érthető. Annyi erőszakot, annyi kiváltságkereső istentelen történelmi eseményt ismerünk, hogy szinte természetes, hogy „bűnre vezető alkalom” a hazaszeretettel való foglalkozás. Ez ügyben való rendezetlenségem csökkentésére le kell írnom jézusi tájékozódású gondolataimat. Kell, mert az emberiség magyarul beszélő kultúrájához tartozom.

1./ Fogalmak tisztázása

a./ Nacionalizmus a nemzeti elkülönülést, más nemzetekkel szemben állást hirdető politikai és ideológiai irányzat. Negatív, jézusidegen fogalom. Az egységes nemzetállamok kialakulásában és a fejlődő országok függetlenségi törekvéseiben hatalmas erőt jelentő polgári irányzat. (M. Ért. Szótár, Politikai lexikon, Új Magyar Lexikon). Osztályok feletti össznemzeti érdekeket hangsúlyozó ideológia. Röviden: akkor vagyok nacionalista, ha nemzetem, hazám érdekeit erőszakosan más nemzetek kárára akarom érvényesíteni.

b./ Hazaszeretet az embernek saját népe, szülőföldje iránti, jót akaró odaadottsága. Pozitív fogalom. Jézustól sem idegen fogalom (vö.: Gromon A.: Ki dobja az első követ, 252. o.-tól...). Életjelenségeink koncentrikus körei emberi kapcsolatainkban valósulnak meg. Isten és én, Isten-én-családom, Isten-én-családom-közösségeim, Isten-én-családom-közösségeim-nemzetem. A további kört az emberiség jelenti. Az egészséges ember az, akinek jók a kapcsolatai. Nemzetével is. Magyar felebarátaival is. Hazafi az, aki nemzete, népe javát más népek, nemzetek javát is szolgálva akarja és munkálja, konfliktus esetén pedig a dialógus, a tolerancia és a felebaráti szeretet alapján keresi a megoldást.

⁶ X. 71. l.

c./ „Magyarkodás” Nyelvileg nehezen értelmezhető, leminősítő fogalom, szitokszó. Egy népcsoportra nagyon jellemző tulajdonság általánosítása: mifelénk pl. „cigánykodás” = sunyi kunyerálás. Más népekre használhatatlan: németeskedés, olaszoskodás... Akik mégis használják, ezzel szeretnék kifejezni elhatárolódásukat a népben-nemzetben is gondolkodástól – feltehetőleg az ezekhez tapadt erőszakos, szeretetlen magatartások miatt. Használata kirekesztő azokra nézve is, akik a hazaszeretet pozitív tartalmát igyekeznek vallani és megélni.

d./ „Magyarságtudat” A magukat magyarnak vallók összetartozásának tudatos vállalása és munkálása. Ködmentesen fogalmazzunk: „A magyar lélekben is volt és van halált hozó bűn... pártosság, góg, szenvedélyesség, szalmaláng, tunyaság, közöny, önzés... melyek eléggé hátralökték a népek versenyében” (Széchenyi István). A mindenkori bűnbánattartásra és a nagyon ajánlott szerénységre biztat ez a felsorolás. Vannak értékeink, erényeink: „Rugalmasság, befogadó készség, fogékonyság, progresszivitás és egyetemességre törekvés... igazságosság és jóakara” (uő.). A magyarságtudat egyik pozitív gyümölcse a bűnbánat, ami nem szégyene egy nemzetnek, hanem dicsősége, erénye. Másik gyümölcse, hogy tudatosan munkálja az egyetemes emberi értékeket, és ezzel hozzájárul sajátos színeivel a Teremtő nagy kertje sokféleségének harmóniájához.

e./ Magyar nyelv és kultúra. „Szinte használhatatlanra zsolozsmáztuk „magyar” szavunkat” (Eszterházy Péter). Belénk ivódott egy kesernyés szájjz. A kommunista diktatúrában internacionalistán illet gondolkodni, mintha nem az lenne a valóság, hogy a „nemzetközihez a nemzetin keresztül vezet az út” (Sütő András). Ceausescu román diktátor szerint: „A székelykapu nacionalista tüntetés!”. Nézőpont kérdése. A székelyek szerint ez kultúrájuk megjelenítése. A kiváltságokra és hatalomra törő rétegeknek mindig fontos volt, hogy mi társadalmi és nemzeti közöny csigaházaiban éljünk. Ugyanis így alattomosan elvételük tőlünk egy nagy energiaforrás, az összetartozás, a „mi-tudat” ereje. Nyelvünk a szláv tengerben is élni tud, még akkor is, ha élet-halál harcot kell vívnia a kiváltságos nyelvekkel (latin, német, francia, orosz, angol...). Az a modern ember, aki idegen szavakkal dadogja mondanivalóját, aki technokultúrás rövidítésekkel és torzításokkal „csetel”. Nyelvünkben élünk és éltetünk (vagy haldoklunk és halunk). A Názáreti is tájszólásos arám anyanyelvével építette

személyes kapcsolatait, pedig körülzsongta a latin, a görög. Amely nép és ember az anyanyelvének sírásója, az kultúráját is temeti. Aki igazán hatékony akar lenni apostoli küldetésében, vagyis a személyes kapcsolatokra épülő evangelizálásban, az igyekszik ismerni, őrizni és fejleszteni a nyelvét. Egyike vagyunk azon nemzeteknek, amelyek mások (nyelvek és kultúrák) elfogadásában, befogadásában, szerves beépülésében sokat tettek le az emberiség asztalára.

2./ A Bokor-közösség és a magyarság

Nem a hatalmi politikában való részvételről van szó! Ahová születünk, ahol élünk, ott kell hatékonyabban jelen lennünk jézusi tartalmainkkal. Erről van szó! Bulányi atya azzal zárta a 90-es kiegyezés utáni nyugati körútjait, hogy az emigráns magyarok adakoztak, de egy sem került testvérbaráti közösségbe velünk. Vagyis szerinte nem sok értelme volt az utazgatásoknak. Azt gondoltuk, hogy ha teológiánk betör nyugatra, akkor Jézus tartalmi ezzel átkovásszósítják a világegyházat. Ne ringassuk magunkat illúziókban! Ha anyanyelvi területünkön nem tudunk személyes kapcsolatokat építeni, akkor csak kompenzációra jó a másfelé tekintgetésünk. „Ott és azt kell megnyernünk, ahol és akit érünk” (Bulányi Gyb.).

a./ Jézus példája számunkra kiindulási alap. Isten Országá meghirdetése és munkálása szent kísérlet. Az ószövetségi szövegekben „az evilági ország és Isten Országá egysége, közössége akart lenni” (Bulányi: KIO 872. o.). Ez az egybefonódás az emberiség, az egyház tragédiája lett, amikor az erőszak országa házasságra lépett a szeretet Országával. Ebben a házasságban az erőszak vallási ideológiai támogatást kapva megszülte a keresztény katonákat, a „fából vaskarikát”. Jézus nem tekintette hazáját a maga Országá ellenlábásának. Nem harcolt és nem idegenkedett az evilági ország ellen. Ami a szeretet törvényével harmóniában volt, abban együtt működött. Ami nem volt harmóniában, azt éles kritikával illette, és figyelmeztette övéit: Közöttetek ne így legyen! (Máté 20,26). Övéit nem küldte semmiféle kivonulós védett helyre, ezzel kivéve őket a világból, hanem a gonosztól való megőrzésre tette a hangsúlyt. Úgy látta a világot, hogy itt azok élnek együtt, akik már az ő tanítványai, és azok, akik reménye szerint majd tanítványai lesznek (testvérbarát és felebarát). Nem lehet két úrnak szolgálni. A másik úrnak (Mammonnak, Pénz úrnak) szolgálókat át kell csalogatni Jézus Istenéhez. „Istennek fáj, ha az emberek elvesznek, elkóborolnak...” (Gromon: Ki dobja, 125. o.). Nekünk is fáj, ha nem tudunk jól menteni, megnyerni. Ha fáj,

akkor keresni fogjuk a lehetőséget, hogy a változásra nyitott „vamosokkal és bűnösökkel” asztaltársaságba kerülünk (Máté 9,10). A kovásznak „ne legyen rossz szájíze”, ha tésztába keveredik, ezért van (Máté 13,31). Okosan figyelni hasznos, mert enélkül moslék alapanyagként megesznek a disznók. Észnél kell lenni, akkor is, ha Jézus a vevés világában önátadó viselkedésével halált kockáztató vállalkozást indított el.

b./ A szemléletváltás javunkra válik. Mindenekelőtt nem az tart meg tisztán, ha ki- és elkerüljük magyarságunk kérdéseit, hanem ha megbeszéljük azokat. Ha belelapozunk a rólunk kritikusan nyilatkozó véleményeibe, kísértetiesen emlékeztetnek a Bokorról alkotott kútmérgezésekre. „Lázadók” (Hruscsov) azok, akiknek van jobb, értékesebb elképzelésük, mint a meglévő kínálat. „Összeférhetetlen uszítók” (Masarik, Benes, Hodzsa...) azok, akik bátran felveszik a küzdelmet a ködösítő, elkenő hatalmakkal szemben, akár civil, akár vallási hatalmakról is van szó. „Nagyszájúak, de teszik, amit jónak látnak” (Ciano). „Kórosan hűségeselek” (Clemenceau, Lloyd George), akik nem cserélgetik divat és politikai áramlatok szerint meggyőződésüket. „Dacos” szkíta maradvány (Bonfini), aki sem királyi, sem főpapi fenyegetésre nem hajlik meg („Maguk annyira hangsúlyozzák a szeretetet, hogy az már eretnokség” – mondta nekünk Lékai bíboros). Ezekben magunkra is ismerhetünk. Abban nem, és ettől el is határolódunk, hogy „rablók, kalandorok, erőszakosak, hadakozók, uralkodni akarók, elnyomók, vérszomjas szájalók...” lennénk. A bűnök megtérésre felszólító megnyilvánulások. Ehhez azonban kellenek olyanok, akik segítenek világosan különböztetni az erények és a bűnök között. Az önti ki a gyermeket a fürdővízzel, aki a bűnök miatt nemzeti hovatartozásától is elhatárolódik.

c./ Sokféleségünk áldás. Áldás lehet. „Sváb, zsidó, francia keverék vagyok” – írja Majtényi Erik. Nagyanyja („grószmutti”) kidobatta Petőfit, ő pedig titokban Petőfin ért magyarrá. Kányádi magyarul írni és olvasni a Bibliából tanult Batros Mózes bácsi segítségével, mert szent az anyanyelv, mint a Biblia nyelve. Szent, ha arra használjuk, amire adatott: jó embereket szerezni általa Jézus Istenének. Valakik azt állítják, hogy a magyar és a lengyel („két jóbarát”) tud a legcifrábban káromkodni. Lehet, hogy áldást mondani is mi tudunk leginkább... „Sokféle világszemléletű, felekezeti, politikai pártállású (pártszimpátiájú) nők és férfiak, idősek és fiatalok, magyar és nem magyar állampolgárok sokasága vagyunk, akiket összeköt a

közös nyelv, a közös történelem, a közös kulturális tudat” – vallja Grendel Lajos Szlovákiában élő magyar egyetemi tanár. Van közös nevezőnk: nyelv, kultúra, mi-tudat. Magyar az, aki vállalja (Illyés). Ez kevés. Magyar az, aki ismeri, szereti és munkálja közös nevezőnket. Jézus szerinti magyar az, aki Árpád házának elveszett juhainhoz is küldve érzi magát, és nem húzódozik ennek vállalástól és a munkától. Kányádi szerint „Isten választott népe vagyunk”. Nem istentelen bűnökre választott nép, amely kiváltságokat kényszerít ki másoktól, gazdagságot harácsol, ekevasakból is kardot csinál. A választottság Jézus Istenének szeretettörvényére szól. Annak megélésére és terjesztésére. Mi mindenütt otthonosan lehetünk a világban, de igazán otthon csak itt vagyunk.

d./ Együvé tartozásunk jelképei a Himnusz, a címer, a zászló. Aki egy nemzetközi programon (meccsen) kifütyüli a másik nép himnuszát, megtapossa és elégeti zászlaját, az biztosan nem mi vagyunk. Ha felállok Himnuszunk hallatán, ugye nem néztek rám sanda szemmel? Mikor letérdelek a misén az „átváltoztatáskor”, még sosem mosolygott le senki, aki ott volt. Aki ott van, az valamiképpen és valamilyen mértékben együvé tartozik. Tudomásul venni, elviselni és elfogadni való bőven akad az életben. Amikor a hatvanas években egy másik galéri vezetője állon vágott, nehezen tudtam nem torkának ugrani (szabályos ökölvívómeccsen vettem elégtételt). Akkor már majdnem sikerült erőszakmentesnek lennem. Az ember fejlődési folyamatában értelmezhető lény. Minden beskatulyázás és általánosítás elodázza a barátkozást. Ha Jézus ezt csinálta volna, akkor nem ment volna el gazdagok lakomájára (Simon farizeus), nem fogadott volna el gazdag hölgyektől anyagi támogatást (Kúza felesége, Zsuzsanna), nem foglalkozott volna, akár éjnek idején is, vezető pozíciójú emberekkel (Nikodémus). Igaz, a megszállókkal nem is pezsgőzött a megszállás évfordulóján (mint Romániában egyik politikusunk), változni nem akarókra nem is volt ideje, energiája (Heródes). Őt nem a prostitúció, hanem a prostituált érdekelte. Együvé tartozásunk ereje a személyes kapcsolataink mélységén fordul.

Befejezem. Vagy inkább abbahagyom. Jó lenne oldani annak veszélyét, hogy ebben a témában vagy egymás torkának ugrunk, vagy lapítunk. Örülök, hogy annak idején nem löttem le senkit. Ez azon fordult, hogy magyar önazonosságomat sikerült „megkeresztelni”. Megláttam, hogy a gyilkosok is emberek, megtévesztett, eltorzított emberek, magyarok.

Felnőttként jó barátságba kerültem megroppant kommunistával, szocialista reformerrel is... édesapám gyilkosainak ideológiai és hatalmi leszármazottaival. Valaki a Bokorban mondta nekem: a szegények a baloldalon vannak. Szerintem szegények minden oldalon vannak. Nem oldalakhoz kell tartoznunk, hanem Jézusunk Istenéhez és egymáshoz. Örülök, hogy magyarnak születtem, és a Bokorban testvérbaráti kapcsolatokban élhetek. Reményem, hogy közösen éltetni is igyekszünk a Jóisten magyarul beszélő leányait és fiait... ...a kép közérzetjavító illusztráció...

FARKAS ISTVÁN

MAGYAR VAGYOK

(ELGONDOLKOZVA K. IGNÁCZ AZONOS CÍMŰ GONDOLAT-ÉBRESZTŐ ÍRÁSÁN)

Igen, a rendezetlenség ebben a fogalomkörben is hatalmas. Ha eltekintek – ahogy nem tudok – a kimondásakor mellkasomat eltöltő büszkeségtől, akkor jönnek a tények, amik meghatározzák mit is jelent általában és számomra ez a fogalom. Mit jelent, vagyis miről, mi mindenről beszél. Igen. A tények, amiket ha úgy nézek „bűnre vezető” alkalmak – ahogy írod, ha pedig úgy, dicsőségre vezetőek lehetnek és lehetnek. Kin múlt, múlik ez – kérdezhetnénk? Ki az, aki azt mondja: vagyok - magyar, német, zsidó, arab, japán, kínai, stb.

Egyik nyári lelkigyakorlaton, ahol külföldiek is voltak, a vezető egy reggeli, csendes másfél órás elmélkedést követő zűrzavarban, amikor mindenki nekiindult sürgősen elvégezni a számára legfontosabb teendőket – vagy ötvenen voltunk és önellátók -, megállt és miközben sorra rohantak el mellettünk a többiek, a mellette állóknak azt mondta: magyarul vagy németül, vagy franciául türelmetlenné lenni, az teljesen mindegy. Valami másodlagossá vált, ami elsődleges volt.

„Az egészséges ember az, akinek jók a kapcsolatai” - írod, majd hozzáteszed: „Nemzetével is. Magyar felebarátaival is.” Kiegészítettem az általad korábban írottakkal és másokkal: istenével is, minden nemű, vallású és nemzetiségű embertársával is, „mindennel, ami lélegzik” és önmagával is, ha ezen önmaga belső hierarchiáját értjük. Miért egészítettem ki? Több oknál fogva. Ma már közhely a „minden mindennel összefügg”, az „ahogy fenn, úgy lenn”. Ha ez csak közhely, amit néha elsütünk, akkor semmi. Ha élő tapasztalat, akkor egy egészen más világ. Sokat írtam az élő, lélegző világgal való személyes kapcsolataimról, tapasztalataimról. Írtam az élő, emberi kapcsolataimról. Mostanában leginkább a lehetséges élő kapcsolatról önmagammal. Néha dadogok valamit arról, amit

istenemmel való kapcsolatnak élek meg. Tapasztalataim önmagamról és a többi komponensről az, hogy legtöbbször nincs szándékos, tudatos kapcsolat. Ami kapcsolat van, az szükségszerű, az alkalmazkodást, túlélést segítő, mechanikus – legjobb esetben más, jó szándékúak által gerjesztett. Legtöbbször – amíg fiatal - kiválóan működik, jó a kapcsolat. Nemrég volt „szerencsém” egy egészségügyi beavatkozás alanya lenni. A kórteremben a főorvos kedves határozottsággal utasította egyik társamat, hogy igazítsa meg a katéter csövét, mert dugulást okoz, majd hozzátette: tudja, mi itt mással sem foglalkozunk, mint duguláselhárítással. Nem tette hozzá, hogy az egész kórház, minden osztályán sem foglalkoznak mással, mint duguláselhárítással. A folyadék kiválasztás, a vérellátás, a belső elválasztás, az emésztőrendszer, az információátvitel, az energiaellátás dugulásainak elhárításával, vagyis a jó kapcsolattal. És a kórházon kívül mi a helyzet? „Egészséges ember az, akinek jók a kapcsolatai” - írod. Igen. A fiziológiai, a környezeti, az emberi kapcsolatai; az étellel magával való kapcsolata – bármi legyen is az: a lélegzétvételtől, az „ahá” élményen át, egy tragédia átéléséig. A valósággal – önmaga pillanatnyi állapotával – való kapcsolata. És – talán a legfontosabb – a vagyok, a lény létezés mély tapasztalatával való kapcsolata. Azért a legfontosabb, mert ennek megléte feltételezi az összes többi komponens összhangját, az egész-séget. Érteni, érezni és érzékelni ki vagyok, hol vagyok és mit szolgálok.

Igen. Mindezt persze nem én találtam ki. Mindezt a sok tény – ennek összehasonlíthatatlanul nagyobb részét – a saját tapasztalat előtt magyarul olvastam, vagy magyarra fordítottam, vagy magyarul hallottam. A „lélegzőkkel” történt kapcsolataimat nagyrészt hazám területén éltem meg. És szintén, többnyire magyarok közt tapasztaltam meg azt az egységélményt, amihez már nem kellett sem nyelv, sem szó, sem gondolat, sem magyarságtudat: egy csoporttalálkozó váratlan, szokatlan együtt-lélgőre; egy beszélgetés közben beálló mély csend; egy együtt végzett fizikai vagy szellemi munka belső összhangjának szóltan megtapasztalása; egy közös étkezés csendje; egy együtt-zenélés, együtt-éneklés, együtt-mozgás belső harmóniája. A kapcsolat magyarsága...

Igen. Tudom, Te nem erről írtál és nem is ezért, mert mindezt tudod. Mégis le kellett írnom ezeket, mert emberi kapcsolataim során pontosan megélem azokat az okokat is, amiért talán kénytelen voltál ezt a tisztázást magadban elvégezni. Szerencsém van olyan csoportokban is rendszeresen megfordulni, ahol a magyarság kérdése az első. Magyarságtudató, ősmagyar történetkutató, őshaza kutató, magyarok ősi vallásának kutatója, magyar népzene kutató, vagyis ősmagyar hagyománykutató a szó legnemesebb értelmében. Látom, hallom, tapasztalom, hogy mindezek mennyire elkerülhetik azt a nyomot, amit a „magyarnak lenni” fogalom kifejez. Ennek legfőbb, ha nem egyetlen oka, hogy a hangsúly a magyaron van és

nem a lenni-n. Nem szándékom Jézusra hivatkozni, hiszen jóformán mást sem teszünk, de ő, az evangéliumok tanúsága szerint sohasem mondta, hogy zsidó vagyok, sem azt, hogy arámi nyelvet beszélek. Azt mondta: Én vagyok. Meg azt, hogy amit mondok nem én mondom, hanem Apukám. Meg azt, hogy nem halljátok, amit mondok, pedig a nyelveteken beszélek, de majd eljön... és ő majd mindent elmagyaráz. Emiatt a hangsúlyeltolódás miatt aztán még az ilyen magas ősmagyar körökben is gyakran félresiklik a téma: helyzetünknek, állapotunk romlásának mások az okai. Pedig a lenni, a vagyok, az „Én vagyok” alapján létrejöhetne az az igazi kapcsolat, amire vágyunk. Mi más lehetne közös két emberben? Hogy vihet félre, hogyan téríthet el a lényeges kérdéstől a magyarság?

Igen. A nyelv egy hatalmas lehetőség: lehetőség a dicsőségre és a kárhozátra is, vagy ahogy Te írod: a bűnre vagy a bűnbánatra, az irány elvételére és megtalálására. Ugyanakkor ez a kis szervünk a szánkban mindkettő eszköze lehet. Rajtunk fordul mi nyilvánul meg rajta keresztül belőlünk. Életünk pillanatnyi teljességéről szól a nyelv segítségével a száj. Arról a minőségről, ami mind a magyar szó, mind a vagyok szó mögött éppen ott van. Úgy vettem észre, az általánoshoz képest az egy más színvonal, amikor elkezdi valaki – nem egy profi, hanem egy egyszerű ember – a magyar nyelvről, a magyarságról beszélni. Nagyon rá kell érnie. Bizonyos mértékben szabadulnia kell a mindennapi darálójából és olyanokkal kellett találkoznia, akiket ez a téma – téma: ami adva van – szintén érdekel. Azonban, hogy ez a beszélgetés hová vezet? A színvonal csökkenhet vagy nőhet, vagy kezdetben nőhet, majd csökken. Esetleg még a közös érdeklődést is szétverheti. „A szív bőségéből szól a száj”. Magyarul megnyilvánulni...

És talán még egy. Ma nagy divat a szavak elemzése, eredeti jelentésének keresése. Igen. Ezek a szavak, mint pl. a jelenlét, a közösség, a megmagyaráz, anyanyelv értelme a sok felszínes használat miatt nagyon egysíkú lett. Belemenni ebbe a mélységükbe, az eredeti értelmükbe olyan lehetőség, ami talán nemcsak a latinnál vagy ógörögnél, hanem a magyarnál is egy új irányt, új szemléletet eredményezhet a régi mellé. Mások: anyánk, tanítóink, költőink gondolatai nemcsak arra valók, hogy megőrizzük őket, hanem hogy továbbgondoljuk. Talán ezt (is) hiányolta nálunk Gyurka bátyánk is. Idézni, ismételni, követni egy nagyobbat nagy dolog, de minőségileg más a továbbgondolás, a továbbélés, továbbmélyítés a forrás felé. A magyar szavak eredeti értelme...

„Magyar önazonosságom megkeresztelése” kifejezésed pontosan fejezi ki azt, amit meg próbálok erősíteni. A hazafiság, a magyarságtudat, a magyar össznemzeti érdek, a magyar kulturális értékek ismerete és élése nélkül nincs mit megkeresztelni, nincs mit „odaadni”, „eladni”. Megnyerni, kihalászni csak az tud, akinek már nincs más a szívében, vagy semmi másra nem törekszik,

mint Apuka szava, ami mindenkinek saját nyelvén szólna. Akik megélték azt mondják, hogy ennél nagyobb „energiaforrás” nincs, csak a kapcsolatnak vele ma sok feltétele hiányzik. Ugyanakkor nem léphetünk ki abból, amiben benne élünk, állunk: életünk, magyarságunk szintje. Állandó küzdelem ez: magyar vagyok? – ember vagyok? De éppen melyik és milyen szinten? Magyarság – emberség!

Amikor egy új jelentkező jön a csoportba, először a célját kérdezzük, majd az érdeklődési területét, mert elkezdni beszélgetni, kapcsolatot teremteni csak ezek mentén lehet. Ha ez utóbbi a hazafiság, a hazaszeretet, a magyarság, akkor már csak a megfelelő beszélgetőpartnert kell megtalálni. Azt, „aki ott van” – mint írod. A többi, a magyarságban, majd az emberségben, az „én vagyok”-ban fejlődés, majd lassan hozzáadódik, ha jön és marad türelem, figyelem és értelem. Talán ez az út, az igazság és az élet. Fejlődési szintek, fokozatok...

GROMON ANDRÁS JÉZUS HAZAFISÁGA

Hazafisága nem központi, nem is különösebben kiemelt, mégis fontos eleme Jézus szemléletének és magatartásának – noha sok esetben csak közvetetten jelenik meg. Talán azért sem könnyű fölfigyelni rá, mivel – mondhatnánk: természetesen – nem „hazafias szólamokban” nyilvánul meg, hanem nagyon is gyakorlatias tanításban és magatartásban.

Témánk szempontjából az első feltűnő jelenség: alig volt túl János általi bemelegítésén („megkeresztelésén”) és ennek a pusztában történt „feldolgozásán” (Mk 1,9-11.12-13 és párh), Jézus **rögtön elindult, hogy tanítással szolgálja népét:** „Galileába ment vissza Júdeából, és közben hirdette Isten örömeit, mondván: *Itt a kedvező idő! Elérkezett Isten Ország! Tekintettel az örömeire, változtassátok meg gondolkodásotokat és életeteket, és bízzátok rá magatokat Istenre*” (Mk 1,14-15)! Amikor pedig az általa történt gyógyulások nyomán Kafarnaumban megpróbálták maradásra bírni, ezt határozottan elvetette: „*Menjünk máshová, a szomszédos településekre, hogy ott is meghirdessem az örömeit, ugyanis ezért jöttem ki [a pusztából]*” (Mk 1,38); Lukács evangéliumában ez még „egyetemesebb” megfogalmazásban így hangzik: „*Más városokban is hirdetem Isten országának örömeit, mert evégett küldött engem Isten*” (Lk 4,43).

Ezt az egész népre irányuló küldetésstudatát a „**legmagasabb elvi sikon**” is megfogalmazta egy Izajástól vett „idézettel”, szintén nyilvános működésének elején, ún. „názáreti székfoglalójában”:

„Az Úr Lelke szállt le rám, mivel felkent engem, hogy megvigyem az örömmüzenetet a nyomorgóknak; elküldött engem, hogy meggyógyítsam a megtört szívűeket, követként kihirdessem a szabadulást a raboknak, s az elvakítottoknak szemük felnyílását, szabadon bocsássam a meggyötörteket, és követként kihirdessem az Úr kedves esztendejét” (Lk 4,18-19).

Ezután is nemegyszer nyilvánvalóvá tette, hogy nem egyszerűen az éppen útjába esőknek, nem is csak minél többeknek vagy sokaknak, hanem **egész népének** szánja szolgálatát:

Önmagát olyan magvetőhöz hasonlította, aki mindenhová szórja a magot, nem csupán a jó földbe, hanem az útfélre, sziklás helyre és tövises közé is (Mk 4,3-8), azaz ő *mindenkinek* felkínálja üzenetét, a hallásra készeknek és a „reménytelen eseteknek” is, nem csupán egy válogatott hallgatóságnak (mint a farizeusok vagy a kumráni szerzetesek).

Ugyanezt az üzenetet megfogalmazta példázatba öltöztetés nélkül, ha úgy tetszik, „elvi”, s talán még dinamikusabb módon is: „Azért jöttem, hogy tüzet gyűjtsak az országban, és mennyire szeretném, ha már égne” (Lk 12,49)! – E kijelentés helyes értelmezéséhez szükség van két fordítási megjegyzésre: a) A legtöbb fordításban „az országban” helyett az áll, hogy „a földön”. Csakhogy a görög szövegben a *gē* jelenthet „földet” is, meg „országot” is, de amint alább még kifejezetten kitérünk rá, „Isten országát” hirdetve Jézus Izrael országát és népét tartotta szem előtt (vö. Mt 10,6; 15,24), ezért az „ország” szó használata a helyénvaló. b) A *pūr balein* egy semitizmus fordítása, és nem azt jelenti, hogy „tüzet vetni” (ami negatív képzetársításokat ébreszt), hanem „tüzet gyűjtani”. – Persze nem könnyű megmondani, pontosan miféle tüzre gondolt Jézus, de azt biztosan feltételezhetjük, hogy az élethez szükséges, fényt és meleget adó tüzről van szó, nem pedig az életet megsemmisítő tüzről, amellyel Keresztelő János fenyegetőzött (Mt 3,12; Lk 3,17), amelyet ötven-ötven ellenfelére Illés próféta „hívott le az égből” kétszer is (2Kir 1,10-12), és amelyet Jézus tanítványai is be akartak vetni a szamaritanusok ellen (Lk 9,54). Talán nem tévedünk, ha közelebről az Isten, a jó Atya iránti lelkesedés tüzeire gondolunk (vö. Lk 10,21), illetve az Isten és az ember közötti kölcsönös szeretet tüzeire (vö. Mk 9,49. Mindenesetre ez itt mellékes kérdés, a lényeg az, hogy a mondás Jézusnak az *egész országra*, egész Izraelre irányuló szándékát fejezi ki.

Ugyanez érvényes Jézus egy másik, gyakorlatilag minden fordító és magyarázó által félreértett megnyilatkozására is, amely „a fügefá megátkozásaként” ismeretes (Mk 11,12-14). A történet eredeti lezajlását és értelmét így rekonstruálhatjuk: Jeruzsálemért vívandó, immár küszöbön álló „harca” előtt Jézus meg akarta mutatni a kíséretében, sőt tanítványai körében is ott lévő (Lk 9,54; 22,38; Mk 14,47) fanatikuskoknak, mekkora ostobaság lenne türelmetlenségük a fügefá által jelképezett *Izrael népével* szemben, ha az még éretlennek bizonyulna az ő

új üzenetének befogadására („még nem volt fügeérés ideje”!). Zseniális pedagógusként a számaron lovagláshoz hasonló újabb „játékot”, jelképes prófétai cselekedetet rendez meg. Úgy tesz, mintha ő is időnek előtte keresne gyümölcsöt a fán, amely – persze szavak nélkül, pusztá létével – mentegeti magát: „Sajnálom, még nincs itt a termés ideje!” Erre így „felel” neki: „Hát az örökkévalóságon át soha többé ne egyék rólad gyümölcsöt senki?” Magyarán: „(Izrael népe!) Lehetetlen, hogy örökre megtagadd a gyümölcsözést!” Vagyis: megátkozás helyett Jézusnak a népével kapcsolatos, rendíthetetlen bizalmáról van szó.

Mindezt nagyon szépen foglalja össze Jézusnak egy *szimbolikus* gesztusa, illetve mondása. – „Tizenkettőt jelölt ki arra, hogy vele legyenek, és hogy elküldje őket Isten országának hirdetésére” (Mk 3,14). Ez nem igényel különösebb magyarázatot, hiszen köztudott, hogy a 12-es szám Izrael tizenkét törzsére utal, vagyis egyértelmű, hogy Jézus a maga egész népét „be akarta vonni” Isten országába. És gyönyörű képpel szemlélteti ezt a farizeusokkal a böjtölésről folytatott vitájában, amikor megkérdezi: „*Vajon böjtölhet-e a násznép, ha a vőlegény velük van a lakodalmas teremben*” (Mk 2,19)? Ennek a helyes értelmezéséhez persze tudni kell, hogy Jézus itt nem önmagáról beszél vőlegényként, hanem Istenről, hiszen az Ószövetségből közhírsé vált a „*Jahve* mint Izrael népének vőlegénye” kép (Iz 54,5; 61,10-11; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16. f.; Oz 2,18), a lényeg azonban most az, hogy ennek a képnek a jegyében eleve népe egészéért tekint honfitársaira.

Érdeemes kitérnünk, és két szempontból is példát mondanunk arra, hogy mindez nem csupán elmélet volt Jézus számára, hanem **minden vonatkozásban megnyilvánuló gyakorlat** is:

Az egyik: Jézus külön figyelmet a fordított az ország fővárosára, *népe legfőbb vezetőire*. Noha tudatában volt annak, hogy vállalkozása életveszélyes, fölment Jeruzsálembe (Mk 10,32-34), az ország vallási, hatalmi és szellemi központjába, feltehetően azért, hogy mielőtt még titokban likvidálják őt, megtérésre hívja fel őket, a világtalanok vak vezetőit (vö. Mt 15,14). Hasonlóképpen elsősorban a fővárosnak, s azon belül a nép vezetőinek szólhatott az a békeprogramját jelképesen kifejező gesztusa, hogy számarháton vonult be Jeruzsálembe (Mk 11,1-10; vö. Lk 19,41-42; 23,28-31!).

A másik: Noha rengeteg példát lehetne felhozni, a leglátványosabban talán mégis Zakeushoz való betérése jelképezi azt, hogy Jézus népe egészét célozta meg küldetésével, tehát a „bűnösöket”, sőt a legnagyobb bűnösöket, *az ún. „nyilvános bűnösöket”* is (Lk 19,1-10). Ebben a történetben különösen figyelemre méltó ez a mondat: „*Ma jött el a megmentés napja e ház számára, mivelhogy ő is Ábrahám fia*” (9. v.). E kijelentés forradalmi jelentőségű értelme pedig, tekintettel a korabeli közfelfogásra, amely hazaárulónak tartotta Zakeust, mivel a rómaiak szolgálatában üzte foglalkozását: „Ő is Izrael népének

egyenjogú tagja – bár »bűnös« vámos”. És ahogy a szövegösszefüggés egyértelműen mutatja („Ma jött el a megmentés..., mivelhogy...”), ez azt is magában foglalja, hogy nem „érdemeiért” (megtéréséért és bőkezű jóvátételéért), hanem „alanyi jogon” jár neki is a „megmentés”, az „üdvösség” felkínálása, amit Jézus szállásvétele jelképez!

Az eddigieket érdemes még kiegészíteni azzal, hogy egész népe számára gyakorolt küldetésében Jézus határozottan **vállalta a konfliktusokat is** (és miután így vagy úgy reagált rájuk, folytatta művét).

Ez kiderül mindjárt az elején, Názáretben, ahol tanítása nyomán rokonai-ismerősei ámuldoznak is, el is tántorulnak tőle, mire ő józanul megjegyzi: „*Csak a hazája veti meg a prófétát, meg a rokonai és a családja*” (Mk 6,4 // Lk 4,24), aztán folytatja útját.

Amikor a farizeusok figyelmeztetik Jézust: „Távozz el, és menj innen, mert Heródes meg akar ölni téged!”, ő tántoríthatatlanul így reagál „*Menjetelek el, és mondjátok meg annak a rókának: Íme, démonokat űzők ki és gyógyításokat végzek ma és holnap, és a harmadik napon leszek készen. Viszont ma és holnap és a következő napon úton kell lennem Jeruzsálem felé, mert megengedhetetlen, hogy próféta Jeruzsálemen kívül vesszen el*” (Lk 13,31-33).

Ebbe a sorba illeszkedik Jézus egyik kétségtelenül meghökkentő és nagyon gyakran félreértett/félremagyarázott kijelentése is: „*Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békét hozzak az országnak! Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem kardot. Azért jöttem ugyanis, hogy elkülönítsem az embert apjától, a leányt anyjától... Az ember ellenségei saját háznépének tagjai lesznek*” (Mt 10,34-36). Nyilvánvaló, hogy Isten országáról szóló üzenetével Jézus igenis az átfogó értelemben vett békét akarta meghozni Izrael országának (vö. Lk 10,5; 4,18-19; 19,42; Mt 5,9). A látszólagos ellentmondást azonban nem olyan nehéz feloldani, ha észre tudjuk venni a provokatív prófétai nyelvezet mögötti mondanivalót: Az óhajtott békéhez nem a megszállók elleni háborún keresztül vezet az út, ahogyan a zelóták vélték, hanem a „nemzedékek közötti harc” által, vagyis a szó eredeti, teljes értelmében vett béke („salóm”) csak úgy valósulhat meg, ha a „fiak” elszakadnak az „apák” torz gondolkodásmódjától (ld. Jézus „első szavát”: „Változtassátok meg gondolkodásotokat...”: Mk 1,15). Miért volt erre szükség? Azért, mert az „öskhöz”, az „atyákhoz” való kötődés egyúttal beágyazódást jelentett az Isten akaratától eltérő, megmerevedett vallási hagyományrendszerbe, amely nem akart megnyílni a Jézus által hozott újdonság számára (vö. Mk 2,21-22).

A fentiek alapján egyáltalán nem meglepő, Jézus egész szellemissége és tényleges viselkedése alapján azonban mégiscsak furcsán hangzik az apostoli útra küldött Tizenkettőhöz intézett felszólítása: „*Pogány nemzetekhez vezető útra ne térjetelek rá, és szamaritánus városba ne menjetelek be! Menjetelek inkább*

Izrael házának elveszett juhaihoz” (Mt 10,5-6)! Ez pontosan megfelel a maga küldetésstudatának, amely nyilvános működése idején jellemezte őt: „*[Isten] nem küldött máshoz, csak Izrael házának elveszett juhaihoz*” (Mt 15,24).

Ennek a szigorú egyoldalúságnak és korlátozásnak a háttérében feltehetően az áll, hogy Jézus hitt népének „üdvörtörténeti küldetésében”, amelyet több próféta is megfogalmazott (vö. Iz 2,1-4; 25,6-8; 60,1-10; Mik 4,1; Zak 2,15): hitt abban, hogy ha egyszer Izrael mint nép elfogadja, és láthatóan bemutatja „Isten uralmát” („Isten országát”), akkor a [„pogány”] nemzetek – mint valami erős mágnes vonzásában – maguktól jönnek el, és követik Izrael példáját, tehát nem kell külön elmenni hozzájuk.

Ennek megfelelően szóba sem jöhet, hogy Jézus „lekezelte volna” a nemzsidókat, és meg akarta volna vonni tőlük Isten ajándékait. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a gyakorlatban nemegyszer *ő maga is megszegte* rendkívül merevnek tűnő alapelvét: meggyógyította a gerázai megszállottat, a szír-föníciai asszony lányát vagy a kafarnaumi százados szolgáját (Mk 5,1-20; 7,24-30; Lk 7,1-10). És talán mindennél többet mond ebben az összefüggésben, hogy egyik legsúlyosabb példabeszédében egy „ösellenséget”, egy szamaritánust állított példaképül honfitársai elé (Lk 10,30-37), teológiai párbeszédet folytatott egy szamaritánus nővel (Jn 4,5-26), és erőszakosan fellépni akaró tanítványaival szemben védelmébe vette az őt befogadni nem akaró szamaritánusokat (Lk 9,52-56) – hűen küldetésének lényegéhez: „*ugyanis nem azért jött, hogy elpusztítsa az emberek életét, hanem hogy megmentse azt*” (Lk 9,56), feltételek és korlátozások nélkül.

Jézus szellemisségének ismeretében magától értetődő, mégis hangsúlyosan kell rögzíteni, hogy ez „csak Izrael” egyrészt *nem jelentette* azt, hogy e világi uralmat akart volna kiépíteni, másrészt *nem jelentett* elvakult és erőszakos nacionalizmust, pedig mindkét szempontból erős kísértések érték.

Ami az e világi uralmat illeti, Jézusnak meg kellett birkóznia a személyéhez fűződő messiási várakozásokkal: Érdeklődésére, hogy kinek tartják őt a tanítványai, Péter nyíltan kijelentette: „Te vagy a Messiás!”; a csodálatos kenyérmegosztás után Jézus „észrevette, hogy érte akarnak jönni, és el akarják ragadni, hogy királlyá tegyék”; jeruzsálemi bevonulásakor sokan Dávid-stílusú királyi uralom megvalósítását várták tőle (Mk 8,29; Jn 6,15; Mk 11,10). Két tanítványa, Jakab és János közvetlenül is ezzel az igénnyel lépett föl, mondván: „Add meg nekünk, hogy egyikünk jobbodon, másikunk balodon üljön a te dicsőségedben!” Jézus ezt kerek-perec elutasította: „*Nem tudjátok, mit kértek... A jobbomon vagy balomon ülést megadni nem az én ügyem*” (Mk 10,35-40). Ennek a „nem az én ügyem”-nek a magyarázata egyszerű: Nem lesz semmiféle jézusi

uralom (*baszileia*), sem Jeruzsálemben, sem „egy eljövendő világkorszakban”, sem a túlvilágon, mivel Jézust kizárólag *Isten* „uralmának”, „a szeretet országának” (*baszileia tu theu*) megvalósulása érdekli, abban pedig semmiféle emberi uralomnak nincs helye. Ha lenne Jézusnak (bármikor, bárhol) valamilyen „országa, uralma” (vö. Mt 20,21: *baszileia szu*), akkor megilletné őt a hivatalok osztogatása, és nem lenne szabad azt mondania, hogy ez „nem az ő ügye”.

Ugyanezt fogalmazza meg még nyomatékosabban, sőt „kegyetlen” iróniával a tanítványok másik rangvitája alkalmával (föltéve, hogy helyesen értelmezzük a szöveget, vagyis az általános felfogással szemben kérdő módban fogjuk fel): „...*én királyi uralmat hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám?? Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«?? És majd trónon ülve ítéletek Izrael tizenkét törzsét??*” (Lk 22,29-30). És hogy semmi kétségük ne legyen, kijelenti: „*A pogány nemzeteken uralkodnak királyaik, és akiknek hatalmuk van rajtuk, jótevőknek hívatják magukat. Ti azonban ne így cselekedjétek! Ellenkezőleg! Aki köztetek a legnagyobb, legyen olyan, mint a legkisebb, és aki a vezető, olyan, mint aki felszolgál*” (Lk 22,25-26)!

Tehát uralkodás helyett szolgálat! Jézus erre adott példát egész működésével, és ezt kifejezetten meg is fogalmazta: „*Végtére is ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát nem az, aki az asztalnál ül? Én azonban olyan vagyok közöttetek, mint aki felszolgál*” (Lk 22,27), az utolsó vacsorán pedig félreérthetetlenül szemléltette is azzal, hogy megmosta tanítványai lábát (Jn 13,4-15).

Még bővebb a példatára annak, hogy Jézus határozottan *elutasította az elvakult*, adott esetben az erőszakot is magában foglaló, konkrétan Róma uralma ellen irányuló *nacionalizmust*, ahogyan az elsősorban a zelóták és szimpatizánsaik felfogásában mutatkozott meg.

A legenyhébb formában, de voltaképpen ez a nacionalizmus (is) jelentkezik abban a ravasz kérdésben, hogy szabad-e adót fizetni a császárnak. Jézus válasza – „*Ami megilleti a császárt, adjátok meg a császárnak, viszont ami megilleti Istent, [adjátok meg] Istennek*” (Mk 12,14-17) – nem „A kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon!” lapos „bölcességét” képviseli, ugyanis a válasz második fele nem mellérendelten áll az első mellett (mintha bármit is mellé lehetne rendelni Istennek, és lehetséges lenne „két úrnak szolgálni”, ld. Mt 6,24), hanem annak tökéletesen fölrendelten, mint az a nézőpont, amelyből az adózást és minden más kérdést is tekinteni kell. Mondanivalója: *Az elsődleges az, hogy megadjuk Istennek*, ami őt megilleti (mindenki másnak pedig csak annyit, ami ezután még „megmarad”, vagyis ami ebből következik, illetve ezzel nem áll ellentétben)! Jézusnak nem kellett külön meghatároznia, mi illeti meg Istent, hiszen minden zsidó tudhatta, mert ezt tartalmazta a „főparancs”: szeretni őt minden képességünkkel (Mk

12,29-30). Pontosításként legfeljebb annyit tett hozzá, hogy az Isten iránti szeretettől elválaszthatatlan az emberek iránti szeretet, Isten egyetemes, azaz *mindenkit* megmenteni kívánó akaratának teljesítése (Mk 12,31).

Nagyon is húsba vágóan jelenik meg ez a téma a „nyolc boldogság” egyikében: „*Szerencsések az erőszakmentesek, mert ők fogják örökölni az országot*” (Mt 5,5). – Ahogyan az elején már szó volt róla, az olyan összefüggésekben, mint az itteni is, a görögben a gé szó földi-politikai valóságot jelent Jézus és zsidó hallgatói számára egyaránt: azt a „tejjel-mézzel folyó” területet, amelyet Jahve ígért örökségként népének (vö. 5Móz 5,16), azaz Izrael országát. „Isten országát” hirdelve Jézus ezt az országot és ennek népét tartotta szem előtt (vö. Lk 12,49). A zelóták azonban (de lélekben talán Jézus összes kortársai) „Istennel” és erőszak alkalmazásával akarták elragadni „az országot”, Izraelt, nevezetesen a megszálló rómaiaktól. Jézus azonban egyértelművé tette: Nem az erőszakosok fogják birtokba venni az országot; Isten, az ország igazi tulajdonosa (vö. 3Móz 25,23) csak azoknak ajándékozza örökségképpen, akik rábízják magukat, és lemondanak a háborús erőszak alkalmazásáról. Jézus e felfogásának az a magyarázata, hogy az általa megtapasztalt és hirdetett Isten a feltétlen szeretet Istene, akinek szeretete kiterjed az ország ellenségeire is; ha hívei csak arra törekszenek, hogy az ő „uralma” (akarata) érvényesüljön Izraelben, az ő lelkülete hassa át őket (ld. Mt 6,9-10), akkor Isten „megadja nekik ráadásként” az országot is, amelyre szükségük van ahhoz, hogy szabadságban és békében éljenek (vö. Mt 6,33!).

Abból, hogy Isten feltétlen szeretete kiterjed az ország ellenségeire is, Jézus a nacionalizmus témakörében is levont konkrét következtetéseket, például amikor azt mondta: „...*aki egy mérföldnyi munkaszolgálatra kényszerít, azzal menj el kettőre*” (Mt 5,41)! E tanításának súlyát akkor értjük meg és érezzük át igazán, ha tudatosítjuk, hogy ezzel a hazájukat megszálló római hadsereg katonái iránti szeretetre biztatta hallgatóit! A szóban forgó kényszerítés eredetileg a perzsa postaszolgálatot jellemezte: az utazó állami hivatalnok igénybe vehetett csomagja számára teherhordó állatot, vagy pedig embert, hogy magányos vidéken elkísérje, ezt a gyakorlatot azonban a rómaiak is átvették; ezen az alapon kényszerítették például cirénei Simont, hogy vigye Jézus keresztségét (Mk 15,21).

Bármilyen utópikusan csengjen is mindez, Jézus Istenre alapozott pacifizmusát *közvetve* igazolta annak elutasítása: A zelótizmus a Róma elleni lázadáshoz, s az ún. zsidó háborúhoz vezetett, amelynek eredménye a jeruzsálemi templom lerombolása és Izrael szétszórása, az ország elvesztése lett. Ennek a veszélyére Jézus többször is figyelmeztette népét – természetesen nem „jövendölések” formájában (ilyesmivel nem foglalkozott), hanem az elveiből logikusan következő óvásként:

Amikor hírt hoztak Jézusnak azokról a galileaiakról, akiknek a vérét Pilátus egybemosta áldozati állataik vérével, így felelt nekik: „*Ti azt gondoljátok, hogy ezek a galileaiak bűnösebbek voltak az összes többi galileainál, minthogy ilyeneket szenvedtek el. Mondom nektek: Semmiképpen! De ha meg nem tértek, valamennyien hasonlóan fogtok elveszni*” (Lk 13,1-3). – Mivel a legtöbb lázadás Galileából indult ki, a galileaiak általánosságban zelótáknak számítottak. A zelóták vallási buzgóságából fakadóan meg akarták szabadítani Izraelt a „pogány” római uralomtól, mégpedig terrorista módszerekkel; például kihasználták a zarándokok nyüzsgését a jeruzsálemi templom udvarán, s a tolongásban törrel leszúrták a rómaiak feltételezett barátait, kollaboránsait. A közeli Antónia-várban tanyázó rómaiak válasza aztán véres megtorlás volt. Jézus nyilván jól ismerte a zelótákkal rokonszenvező kortársai felfogását, nevezetesen azt a véleményüket, hogy Isten nyilvánvalóan csak azért engedte meg ezt a vérfürdőt, mert a szóban forgó „galileaiak”, vagyis zelóták bűnösebbek voltak, mint a többi zelóta, és ezért kellett elszenvedniük az erőszakos halált, mintegy Isten büntetéséeként. – Válaszának első felében Jézus szeretné kijózanítani honfitársait, méghozzá két vonatkozásban is: a) Meg akarja szabadítani őket hagyományos istenképüktől, az „igazságos” és „megtorló” Isten képétől, amelynek értelmében Isten a jókat megjutalmazza, a rosszakat megbünteti (vö. Jn 9,2). b) Ebből következik, hogy a Pilátus által lemészárolt zelóták nem voltak bűnösebbek, mint a többi zelóta. – Így aztán Jézus válaszában második fele nem jelentheti azt, hogy „Ha meg nem tértek, Isten titeket is megbünteti” (akár e világi csapással, akár túlvilági kárhozattal), hanem csak ezt: „Ha ti, akik rokonszenveztek a lemészárolt terroristákkal, azonosultok az ő felfogásukkal, céljaikkal és módszereikkel, nem tértek meg, nem változtatjátok meg gondolkodásmódotokat és viselkedéseteket, azaz ha nem tértek meg a zelótizmusból, akkor ugyanúgy konfliktusba fogtok keveredni Pilátussal (Rómával), és ugyanúgy le fog(nak) mészárolni titeket.”

Csak ebben az összefüggésben nyeri el igazi értelmét Jézusnak az utolsó jeruzsálemi tartózkodása során tett, rejtélyesnek tűnő „intézkedése”: „...nem engedte, hogy valaki valamilyen eszközt vigyen keresztül a templomon” (Mk 11,16). A „nem engedte” nyilván csak azt jelentheti, hogy – az eladók és a vásárlók *kiutasításával* összhangban! – *nem engedélyezte*, azaz megtiltotta, mégpedig a saját köreiből valóknak, rajongóinak és/vagy közvetlen tanítványainak, akik galileaiak lévén, eleve hajlottak a zelótizmusra. (Ne feledjük: az utolsó vacsorán valamelyik tanítvány büszkén kivágta: „Uram, nézd, van itt két tör!”), és amikor Jézust elfogták, „egy azok közül, akik Jézussal voltak, kinyújtotta karját, kihúzta törét, rásújtott a főpap rabszolgájára, és levágta a fülét” (Lk 22,38; Mt 26,51). Az utasításhoz fűzött, intő

tanítása pedig megadja annak indoklását: „*Nincs-e megírva, hogy »az én házamat az imádkozás házána nevezik majd minden nép számára«? Ti viszont terroristák búvóhelyévé tettétek*” (Mk 11,17). – A mondat görög szövegében szereplő *szkeuosz* mindenféle eszközt jelenthet, tehát nemcsak „háztartási eszközt” vagy „kultikus eszközt”, hanem „*harci eszközt*” is. Márk nagyon jól választotta meg ezt a többértelmű szót, mert a római korban a zsidóknak nem volt szabad harci eszközt (például kardot) maguknál tartaniuk, viszont az ember elrejtethetett az öltözékében egy hosszú kést borjúvágáshoz (vagy emberek leszúrásához), egy kisebb baltát fahasogatáshoz (vagy mások koponyájának széthasításához), avagy egy rövid, görbe tört („Izrael ellenségeinek” meggyilkolásához), ahogy tették ezt a zelóták, más néven szikáriusok (*sica* az előbb említett tör neve), az erőszakos nemzeti ellenállás képviselői, akiket Josephus Flavius „afféle jeruzsálemi rablóknak” nevezett. Annál is inkább beleillik a „harci eszköz” fordítás a szövegösszefüggésbe, mert Jeremiást (7,11) idézve Jézus is rablók búvóhelyéről beszél.

S hogy mindez nem csupán elvi állásfoglalás volt Jézus részéről, hanem *mélyseges szívügye* is, arról megdöbbenően tanúskodik a témába vágó utolsó két megnyilatkozása.

Utolsó jeruzsálemi útján, amikor megközelítette, és meglátta a várost, megsiratta, és így szólt: „*Bár felismerted volna te is a békesség feltételeit*” (Lk 19,41-42)! – A szerető és megbocsátó Istenről (Mt 5,45; Lk 6,36), illetve az ellenségszeretetről szóló jézusi tanítás (Mt 5,38-48; Lk 6,27-36), a jézusi békeprogram elfogadása (amit jelképezett szamárcsikón történt bevonulása, vö. még Lk 4,18-19) fokozatosan elvezethette volna Jeruzsálemet (és egész Izraelt) a valódi és teljes körű békességre. Jézus tanításának és példájának követése megóvta volna Izraelt a Rómával való végzetes konfliktustól; ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy Jézus konkrétan előre látta volna Jeruzsálem 70-ben bekövetkezett lerombolását, és még kevésbé, hogy megjövendölte volna azt, amint azt Lukács betoldása mondja 43-44. versben. Csupán óvásról, figyelmeztetésről van szó, de átélt hazaszeretetből és mély megrendültségből fakadóan; ez az egyetlen eset, amikor Jézus sírásáról értesülünk...

Talán még megdöbbenőbb, hogy ugyanerre a figyelmeztetésre még a keresztet hordozva is volt indíttatása és ereje. Lukács leírása szerint (23,27-31) nagy népsokaság követte, meg asszonyok, akik gyászolták és siratták őt. Jézus azonban hátrafordult hozzájuk, és ezt mondta: „*Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok! Sírjatok inkább magatok miatt és gyermekeitek miatt! ... Mert ha már a nedvdús fával ezeket teszik, mi történik majd a szárazzall?*” – Kemény elutasítását akkor érthetjük meg, ha tudatosítjuk, hogy ezek nem azok az asszonyok voltak, akik Galileától egészen a keresztig követték őt (Mk 15,40-41), hanem

annak a „Jeruzsálemnek a leányai”, amely elvetette őt és békeüzenetét, s még inkább, hogy az asszonyok sírása aligha csak a természetes részvét megnyilvánulása volt, hanem Róma-ellenes tüntetés is: a Jézus (vagy inkább a vele kivégzésre vitt zelóták?) iránti részvét mellett ott izzott benne a rómaiakkal szembeni gyűlölet is. Jézus ezért önmagukra és gyermekeikre irányítja az asszonyok figyelmét: Óvakodjanak maguk is, és óvják gyermekeiket is a fanatikus nacionalizmustól. Azt, hogy valóban erre gondolt, illetve óvásának az indoklását a 31. v. első hallásra igen furcsa hasonlata tartalmazza. Talán nem járunk messze az igazságtól, amikor így értelmezzük: „Ha a rómaiak (pusztán taktikázásból) már velem is ilyen brutálisan bánnak el, jöhet én csak »nedvdús fa« vagyok, vagyis az állam nem igazi, »eltüzelésre« alkalmatlan, veszélytelen »ellensége«, nem valódi lázadó – mit fognak tenni a tüzelésre valóban alkalmas »száraz fával«, a valódi lázadókkal, a »szabadságharcosokkal«, ha egyszer kitör a fegyveres konfliktus?” (Természetesen ezt sem konkrét „jövendölésként” kell felfogni, hanem úgy, hogy Jézus rámutatott, hová vezethet a nacionalista gondolkodásmód.)

A Golgotára vezető út már nem volt alkalmas arra, hogy Jézus hosszú prédikációt tartson az isten- és emberellenes zelótizmusról, de a pillanat lehetővé tett számára még egy utolsó figyelmeztetést. S miközben a főpapság a nép vallási megrontójaként elítélte, és politikai lázítóként kiszolgáltatta a rómaiaknak, Jézus **a kivégzésére menet is népe sorsával törődött**. Mindvégig megmaradt az általa hirdetett, valódi szeretet útján.

(2021. július közepe)

MÁRCZI IMRE

KLEBELSBERG ÜRÜGYÉN

"A magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét nagygyá."

A fent idézett mondatot akkor mondta valaki, amikor a fegyverek párbaja után kivérték Európa és benne Magyarország. Az első világháború legnagyobb vesztesége az volt, hogy az európai társadalmak feszültségeit nem sikerült békés eszközökkel csökkenteni. A tragédia pedig az, hogy a nyers erő sem rendet, hanem pusztulást eredményezett. Ez a keserű tapasztalat világított rá arra, hogy a megoldást más síkon kell keresni. Az egy időre elhomályosult tudás és kultúra új fényben tűnt fel. Innen érthető Klebelsberg Kunó kultuszminiszter fenti mondata.

Érdekes a mondásnál elidőzni egy kicsit. Mit is állít? Nem a kard, hanem a kultúra a megfelelő eszköz. Mai kifejezésekkel élve: nem a hardver, hanem a szoftver... Nem a nyers erő mértéket nem ismerő meggondolatlan bevetése, hanem a probléma gondos elemzése után

megtalált kulcselemek, összetevők, feltételek bonyolult egységbe szervezése! A mai élet alapvető eszközének, a számítógépnek a fejlődése mindennél beszédesebb példát mutat erre.

Némileg zavarba ejtő a mondat azon állítása, hogy a hazát nagygyá kell tenni. A Trianon utáni helyzetben ennek egyértelmű üzenete az volt, hogy vissza kell állítani a földrajzi Nagy-Magyarországot. De ma, a globalizációs tapasztalatok korában ezt is némileg másként látjuk.

A világ legnagyobb, legegységesebbnek gondolt államai -- például a Szovjetunió -- és vállalatai -- mint a Microsoft -- bomlanak fel vagy mutatkoznak rajtuk repedések. Az igazi egység szerves: az alkotó részek belső logikája, együttműködése biztosíthatja, amit a közös értékrend és a részek közötti kommunikáció tart fenn. Nem hiszem, hogy Klebelsberg előtt a békebeli Nagy-Magyarország ábrándja lebegett. A nagyságot a kultúra, a műveltség révén gondolta elérni. Egész munkássága arról szólt, hogy miként lehetne a műveltség színvonalát tartósan emelni a korábbi időkhöz képest. Ehhez pedig mindenekelőtt az iskola, az oktatás és a nevelés juttathat.

Hogy kell-e nagygyá lenni, nem kérdés, mert ez a törekvés az ember génjeibe van írva. A növekedés az élet lényegéhez tartozik. Az utódoknak életteret, azaz életfeltételeket biztosítani nem megkerülhető feladat. Megoldásában a szülő és a gyermek egyaránt részt vesz. A szülő elsődleges szerepe az, hogy átadja azt a tudást, aminek alapján az utódok ki tudják alakítani és fenn tudják tartani saját életmintájukat. Klebelsberg úgy gondolta, hogy az élet sikere, a nagyság, a növekedés döntő mértékben a kultúrán múlik. Ez pedig olyan sajátos valami, ami nem fogy azzal, ha szétosztják. Sőt nő, mert mások eltérő kulturális és léttapasztalatai megtermékenyítőleg hatnak.

Fel lehet említeni, hogy a Trianon utáni helyzet sajátos volt, amennyiben a békediktátum megtiltotta a fegyverkezést, és így több pénz jutott a kultúrára. Nem elhanyagolható az sem, hogy az elcsatolt területekről a csonka országba menekült értelmiség számottevő szellemi tőkét jelentett. Kísért a gondolat, hogy az utódállamok és hazánk kulturális színvonala között ma is felfedezhető különbség oka részben ebben a kényszerű migrációban gyökerezik.

A trianoni trauma a magyarságot szerepének újragondolására indította. Érdekes lenne megvizsgálni, hogy a klebelsbergi kultúrpolitika mennyiben segített ebben. A kérdés különös hangsúlyt kap a mai magyar társadalom szempontjából. Ma, amikor a negyvenéves "pusztai vándorlás" után megérkezik hozzánk Európa, lényeges kérdéseket kell megválaszolnunk. Megvan ehhez a tudás, a műveltség? Működik-e, döntőképes-e a társadalom? Az intézményrendszer valóban a nép, a társadalom, az ország érdekeit képviseli? Súlyos kérdések ezek, és mindegyik a kultúrára, tudásra, bölcsességre mutat. Hol van ma egy Klebelsberg Kunó? Vagy realisabban feltéve a kérdést: Van-e ma olyan erő Magyarországon, amely képes a kihívások

megválaszolására? Kinek van kivitelezhető nemzeti kulturális stratégiája? Olyan, amely a saját hagyományokra épít, amely átgondolt, hosszabb távra tekint?!

A költői kérdés mögött komolyabb gond rejlik. Van a mai magyar társadalomban általánosan elfogadott értékrend? Nem egy zavarodott, szétforgácsolódott, naponta "szétszerkesztett" társadalomban élünk, ahol minden energiát felemészt a közvetlen holnap megnyeréséért folytatott erőfeszítés? E téren nincs különbség kisvállalkozó, értelmiségi, munkás, paraszt (?), bankár és politikus között.

Kialtó ellentétben van ezzel az a tény, hogy a szellemi szférában, kultúrában eszközölt változtatások hatásai hosszabb idő után mutatkoznak meg. Emiatt értelemszerűen nehezen korrigálhatók és alig visszafordíthatók. Senki sem vitatja, hogy alapvető nemzeti érdek a társadalom egyensúlyának, működőképességének fenntartása. Ugyanakkor mindenki tapasztalja bizonyos rétegek látványos kiemelkedését és más csoportok leszakadását. A társadalomnak ez az átstrukturálódása nem a kulturális értékek, hanem a profitszerzés mentén történik. Félő, hogy a feszültségek növekedése idővel kezelhetetlen konfliktusok forrása lesz. A részletes elemzés a szociológia feladata. Itt csak a kulturális stratégia elemi fontosságára hívjuk fel a figyelmet -- hangsúlyozva azt, hogy ennek első számú feltétele a hatékony kommunikáció a társadalom rétegei, érdekcsoportjai, valamint a hatalom képviselői között.

Kézenfekvő e ponton a média hatalmára és felelősségére hivatkozni. Befolyása alól nemigen vonhatjuk ki magunkat; elkötelezettsége, értékorientációja finoman szólva nem a kulturális értékeket preferálja. Keményebben: amit közvetít, az nem a valóság, hanem annak "medializált", eladhatóvá tett kliséi. A sokarcú médiáról való mindenkor hálás eszmefuttatás helyett fordítsuk figyelmünket inkább az oktatás, nevelés kérdése felé.

Napjaink rövid távra tekintő szemlélete nehezen birkózik e témával. Minden oktatással kapcsolatos átfogó gondolat, döntés az emberi életciklushoz kötődik, de legalább négy-nyolc évet számba kell vennie. Nem választható el a magánszférától, a családtól, szociálpolitikától -- ezzel már csaknem eleve kezelhetetlennek nyilvánítjuk a napról napra változó, globalizálódó világban. Ez azonban nem ment fel az alól, hogy a problémával szembesüljünk.

Az oktatás feltételei az utóbbi évtizedekben nagymértékben megváltoztak. Némi túlzással azt lehetne mondani, hogy az ókorból örökölt "skóla" mindeddig elfogadható hatékonysággal közvetítette nemzedékről nemzedékre azt a tudást, amely az élet folyamatosságát -- zökkenőkkel ugyan, de -- biztosította. Esetenként nagy kultúrtörténeti pillanatok is létrehozott (Padua, Göttingen, Párizs, Oxford stb. egyetemei, a Harvard, a MIT; de említhetnénk a népfőiskolai mozgalmat vagy épp

Klebensberg hazai népiskolai programját). Az utóbbi időben azonban a körülmények legalább négy ponton gyökeresen megváltoztak.

A technikai haladás -- a tömegkommunikáció és a számítógép elterjedése -- eddig elképzelhetetlen hatékonyságúvá tette az információ elérését, továbbítását és tárolását. Ez a szakmai részismeretek, adatok memorizálását csaknem teljesen feleslegessé teszi, mert egy pillanat alatt elérhetők a számítógépes adatbázisokban.

A specializálódás olyan mélységű tudást követel, amely kizárja, hogy valaki akár csak a saját szakmája egészét átfogóan ismerje. Ez a specialisták nagymértékű együttműködését követeli; komoly tudományos eredmény nem is születik ma e nélkül.

A tudományterületek fejlődése olyan gyors, hogy folyamatos, egész életen át tartó tanulásra van szükség. Ez még a hétköznapi életre is érvényes, ahol folyamatosan jelennek meg új technikák, módszerek, eljárások (például a mobiltelefon). Ezt az igényt a hagyományos képzés nem tudja kielégíteni.

A hagyományos oktatás költségei folyamatosan emelkednek. Az energia, utazás és tanszer stb. mind "hardver-jellegű", ami azt jelenti, hogy merev költségvonzata van, ami viszonylag merev korlátokat jelent a hozzájutásban -- legalábbis sokkal kisebb arányban növelhetők, mint az oktatással szembeni igény. Az új technikák olyan tudásátadási formákat kínálnak, amelyek költsége (egységnyi információra vetítve) töredéke a hagyományosnak. Kialakulóban van egy információs világpiac, ahol bizonyos "aktuális", sőt divatos információnak igen magas az értéke, míg mások -- éppen a kulturális értékeket közvetítő információk -- viszonylag olcsón vagy ingyen beszerezhetők.

A hagyományos iskola kritikájától eltekintünk. Merev képzési rendjével és tananyagával, a memoriter elsajátítandó anyagok ballasztjával, a számonkérés és minősítés életidegen voltával és költségeivel aligha képes átadni azt a sokrétű tudást és problémamegoldó készséget, ami a mai körülmények közötti sikeres életalakításhoz szükséges. Engedtessék meg, hogy most álszent módon süket fülekkel menjünk el a sokszor hangoztatott vád mellett, miszerint az oktatás elsődleges célja valójában nem kreatív egyéniségek képzése, hanem a mindenkor társadalmi renddel konform utódok tömeges formálása.

A fentiek egy folyamánya, hogy az oktatás, képzés üzleti alapra csúszik át. A szelekció szempontja a tehetség helyett (esetleg mellett) az anyagi forrás, ami kontraszelekciót eredményez. A tehetség és elit valamikor szervesen összetartozó fogalmi szembekerülnek egymással. Idővel azok jutnak döntési pozíciókba, akik a szükséges (vagy annak nyilvánított) végzettség megszerzését meg tudták fizetni.

A speciális tudás -- legyen mégoly alapos is -- szélesebb műveltségi alapok nélkül kiszolgáltatottá tesz. Jellemző a drága, speciális tanfolyamokat végzett fiatalok gyors sikere egy adott területen, majd gyors mellékvágányra

kerülése a tudásuk gyors avulásával. Vagyis: szakadék van a szakmai, eszköz-jellegű és a konzervatív, megőrző, fenntartó tudás -- általános műveltség -- között.

Ha biztosítani lehetne a kettő egyensúlyát, a mai fiatalok kevésbé volnának kiszolgáltatva a gyorsan változó munkaerőpiaci érdekeknek, saját identitásuk alapján tudatosabban vállalnának társadalmi szerepeket, illetve indítanának jól megalapozott saját vállalkozásokat -- akár kulturális téren is.

Egyelőre úgy tűnik, hogy az állam kivonulni igyekszik az általános, a létet megőrző és hosszú távon biztosító oktatásból és közművelődésből. Átengedi a terepet a gazdasági érdekeknek. A lefelé nivellálódás káros hatása az oktatás értékrendjében nem szorul magyarázatra. A társadalom oktatásra fordított humán erőforrásainak szétforgácsolása ugyancsak be nem látható károkat okoz. Nem kerülhetjük meg a döntést arról, hogy árunak tekintjük-e a kultúrát, oktatást, humán szférát.

A mostani állami kultúrpolitika, úgy tűnik, döntött, mégpedig a társadalom nyilvánvaló érdekei ellenében. Mindenki tudja, hogy a társadalom jövőjéről van szó, aminek a kiárusítása a hazaárulás legsúlyosabb formája. Mít lehet tenni?

Ki kell fejleszteni a tudásnak, a műveltség átadásának a mai kor feltételeinek megfelelő módjait. Ennek az elemei már megvannak, működnek és részben a hagyományos oktatásban is alkalmazzák őket. A problémák és az eredmények felsorolása egy másik tanulmány tárgya lehetne. Annyi bizonyos, hogy a távoktatás és az egyetem fogalmának újragondolása két alapvető mozzanat ebben a munkában. Nem véletlen, hogy minden fejlett országban igen jól szervezett, többnyire akkreditált (elismert) távoktató egyetemek működnek.

Az oktatási modellek kialakításával egy időben meg kell kezdeni azok átültetését a gyakorlatba. E ponton lép be az anyagi források kérdése. Nyomós érv, hogy a távoktatás egy főre és egy tanulási egységre vetített költségei sokkal alacsonyabbak, mint a hagyományos oktatás kiadásai. Jelentőségében nehezen túlbecsülhető az a tény, hogy a távoktatás igen széles körű hozzáférést biztosít a társadalom bármely csoportja, rétege esetében. Úgy tűnik, hogy ez lesz az igazi esélyegyenlőség biztosítója a jövőben.

Egy lépésben megvalósítani egy ekkora váltást az oktatásban természetesen lehetetlen. Számptalan próbálkozás, kísérlet szükséges. A meglévő oktatási és közművelődési minták sok eleme átvehető, régi formák új módszertannal, tartalommal frissíthetők. A kísérletek minden bizonnyal számos olyan mintát eredményeznek majd, amelyek átmenetet képeznek a kialakuló képzési formák között, és lefednek sajátos igényeket: műhelyek, akadémiák, szümpozíciók, táborok, szabadegyetemek, művelődő, művészeti körök stb. -- a sort sokáig lehetne folytatni.

A vázolt oktatási, távoktatási reform, illetve innováció elsődlegesen állami feladat, de legalábbis állami

finanszírozást igényel. Ehhez folyamatos nyomásgyakorlás, lobbizás szükséges. Mi van ennél fontosabb, ha az utánunk jövők és az ország jövőjéről van szó?

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

SEBZETT IDENTITÁS KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Bevezetés

Radnóti ismert verse, a *Nem tudhatom*, Magyarország iránti szenvedélyes elkötelezettségének gyönyörű kifejeződése. „*Annak térkép e táj*” – írja, különbséget téve a „független” közegszemlélet és a függő között, utóbbi mellett voksolva, vallva. Az ország, a nyelv kultúrájába beágyazott személyként tekint a hazájára, beleélve magát annak életébe, belőle fogadva és fogalmazva meg saját identitását.

A 20. század második felének teológiájában és társadalomtudományában egyaránt az egyik vezérkifejezés a kontextualitás. Az ú. n. hemeneutika fordulat a gondolat, a kifejezés tartalmát az olvasó, a befogadó oldaláról közelítve, de legalább is annak jellegzetességeit figyelembe véve próbálta megragadni. Így keletkeztek a felszabadítási teológiák, a feminista vagy afekete teológia, amelyek a társadalomról, kultúráról való gondolkodással együtt az Istenről való gondolkodás számára is kiemelt helyet biztosítottak a „*locus particularis*” számára, annak a konkrét helynek, ahol a reflexió zajlik. Erre a megközelítésre, teológiai hermeneutikára rímel az „Egyház a mai világban” (Gaudium et Spes) kezdetű zsinati konstitúció, amely kezdő mondatában az ember örömeire és reményeire, fájdalmaira és szenvedésére irányítja a hívők és minden jóakarátú ember figyelmét.

Az öröm és remény, a gyász és szorongás, mely a mai emberekben, főként a szegényekben és a szorongást szenvedőkben él, Krisztus tanítványainak is öröme és reménye, gyásza és szorongása, és nincs olyan igazán emberi dolog, amely visszhangra nem találna szívükben. (GS I)

A II. Vatikáni zsinat az egész emberiséget tartotta szem előtt, s ezt követően különböző regionális szinódusokon és más magas szintű egyházi tanácskozásokon egy-egy régió vagy ország sajátos kontextusára koncentrálna fogalmazták tovább sőt ismerték fel új szempontokból a kinyilatkoztatás legfőbb közléseit. Elég utalni a Latin-Amerikai Püspöki Karok Konferenciája által tartott Puebla-i (1968) és Medellín-i (1979) konferenciákra, vagy a németországi egyházmegegyezés közös szinódusára (1970-1975), melyek a zsinat után öt, tíz esztendővel később ülészttek. S amint enyészetté vált az Európát ketté osztó, egyre rozsdásodó vasfüggöny, II. János Pál Európa-szinódust hirdetett (1991), majd az egyes

országokban is tartottak nemzeti, s még inkább egyházmegyei szinódusokat. E tanácskozások vezérfonalát mindenütt az adott társadalmi és kulturális közeg sajátosságaira való koncentráció jelentette.

Az imént Radnótira utaltam, amikor a semleges térkép és az identitást jelentő táj közötti különbséget próbáltam jelezni. A lírának mintegy műfaji jellegzetessége a mély érzelmek kifejezése, közöttük a fájdalomé is. A tájjal, az országgal, a néppel kapcsolatos költészet ebben a kelet-közép-európai régióban jellegzetesen fájdalmas, különösen a nemzetállamok kialakításának, újralakításának, valamint folyamatos kiszolgáltatottságának és ingatagságának közegében alkotott énekekben. Ez a költők által megfogalmazott közérzet, önfelfogás a társadalom kutatói számára jelzés értékű, amennyiben az feladatát nem pusztán a társadalmi jelenségek és összefüggések semleges leírásában jelöli ki. A teológiának pedig hangsúlyozottan is feladata a térképek figyelembe vételén túlmenően a tájba ágyazott emberi és társadalmi önértelmezéseket, mint teológiát ébresztő-gerjesztő jelenségeket értékelni és reflektálni.

Már itt szeretném előre bocsájtani azt, amit majd a későbbiekben részletesebben is kifejtek, miszerint a régió társadalmainak és politikai közösségeinek önértelmezésében a fájdalom, az elszenvedett történelmi igazságtalanságok és az ezekhez csatlakozó áldozati szerep az egyik legmeghatározóbb vonás. A régió országainak identitása annak sebei révén ragadható meg, mint a feltámadt Krisztus is sebeivel igazolta magát. Ez a metafora lehetőséget kínál a társadalomtudományos és teológiai megközelítések ötvözésére, a kettő közötti kölcsönhatás kiaknázására.

Joas kontingencia fogalma

Hans Joas – akinek Glaube als Option c. kötete nemrégiben jelent meg magyar fordításban – társadalom-elméletének egyik legjelentősebb kulcsfogalma a *kontingencia*. A kortárs európai társadalmi és vallási viszonyokat a szekularizáció elméletében kidolgozott értelmezési keret helyett az általa felvetett kontingencia fogalma felől írja le és értelmezi. A következőkben arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon a kelet-közép-európai régió kortárs társadalmi és vallási folyamatainak értelmezése számára milyen haszonnal jár Joas megközelítése. Egy további lépésben pedig kontingencia elmélettel párbeszédben mutatom be saját értelmezési keretemet, amely a régió *sebzett történelmi identitásából* indul ki. Mielőtt Joas kontingencia fogalmának személyre és társadalomra vonatkozó megközelítéseit vázolnám, a kelet-közép-európai régió „sebzett” jellegéről szeretnék valamit előre bocsájtani. A teológiai és társadalomtudományi megközelítések közötti különbségtétel nem ritkán úgy szerepel a tudományos diskurzusban, mint az elfogult teológia és az

elfogulatlan társadalomtudomány szembeállítására. A tudománytörténetnek abban a korszakában, amikor a teológiát szinte magától értetődő volt az (ellentmondást nem tűrő) egyházi tanítóhivatal szolgálóleányának tekinteni, amellyel szemben a XIX. sz. második felétől egyre inkább megerősödő társadalomtudományok (történettudomány, szociológia és a pszichológia) a tanító hivatal nélküli, ezzel szembeni, valamint a tekintély alapú igazolások helyett a kutatási adatokkal és eredményekkel történő igazolást állították tudományelméletük és módszertani megközelítéseik középpontjába. Ma azonban mind a teológának, mind a társadalomtudományoknak olyan társadalmi közeggel szemben kell elméleteit és megoldásait megfogalmaznia, amely mélyen tragikus és fenyegetett. Akár az Észak-Dél különbséget, akár a globális felmelegedéssel kapcsolatos fenyegetettséget, akár a globális normakritikus alapállást tekintjük, az a kultúra, amelyben goldolkodunk igen messze került a XIX. sz. viszonylataitól, s semmiképpen nem nevezhető többé olyannak, mintha a fennálló problémák mellett mégis létezne valamiféle alapvető igazságosság, túlélési remény, illetve egyetemes etika. Amikor tehát alább majd a sebzett régióról lesz szó, a megközelítő diszciplinának maguknak együttesen kell érzékenynek lennie a sebekre, együtt kell tudniuk érezni a sebet viselők fájdalmával, érteniük és alkalmazniuk kell e fájdalom hermeneutikáját.

A kontingencia fogalmát az „*esetlegesség elve*” fogalommal adhatjuk vissza magyarul, vagyis nem pusztán az „*esetlegesség*” kifejezéssel.⁷ Olyan elvről van szó, amely kifejezi, hogy ami megvalósult, az számos lehetőség közül jött létre és előrefelé nyitott arra, hogy a szintén számos további lehetőség közepette alakuljon tovább. Joas filozófiai, szociológiai és teológiai szempontból is releváns más művei voltaképpen a kontingencia elvének értelmezését taglalják, részben az értékek keletkezése, részben az egyéni erkölcsi és hitbéli döntések, részben pedig a jelentős társadalmi változások, mint pl. háború területeire koncentrálnak.

Joas számára a társadalmi folyamatokra is elsősorban a kontingencia jellemző, ugyanis voltaképpen nem kényszerek határozzák meg őket, hanem az emberek kreatív és szituatív cselekvése. Szerinte a társadalmi csoportok és egész társadalmak az elvárások, érkelek, célok, eszközök stb. tekintetében mint az inga lengenek, a rutinizálás és az újítás között. Az emberiség történelmét kontingensnek és szakadozottnak kell felfognunk. Joas ezen a módon az elsődlegesen az individuumra vonatkozó kontingencia elméletét makroszociológiai elemzések számára is alkalmassá teszi, miszerint a társadalmi változásokat a kontingenciára orientáltan kell felfognunk.

⁷ Diós István és Viczián János (szerk.), *Magyar katolikus lexikon* (Budapest: Szt. István Társ, 1993)

A nyilvánosság előtt zajló konkrét viták, például a bioetika témáiról, ma nem csupán a racionális diskurzus részeit alkotják, hanem egyben megjelenítik az ember egyetemes elértéktelenedésének 20. sz-i tapasztalatát is, gondoljunk a Gulagra vagy a Holokausztra. Ezek a traumatikus tapasztalatok ugyanakkor hozzájárultak az emberi méltóságba vetett mai hit kialakulásához.

„A nagyfokú esetlegesség megtapasztalása, például a háborús tapasztalat, alkalmat adhat azoknak a történelemképeknek a lebontására, amelyek ártalmatlanítják az esetlegességet; ugyanakkor viszont fokozhatja is az ilyen jellegű történelemképek iránti igényt.”⁸

A háborúk tehát Joas számára olyan sűrűsödött kontingencia-tapasztalatot is jelentenek, amelyeket nem szabad egyszerűen destruktív tragédiaként felfogni, hanem egyben esélynek is. A háborús helyzetekben a szereplők arra kényszerülnek, hogy az eddigi rutinjaiktól eltérő módon értelmezzék helyzetüket és arra kreatív megoldásokkal próbáljanak reagálni. Nem arról van szó, hogy a háború szörnyűségeit és értelmetlenségét relativizáljuk, hanem arról, hogy a kontingencia felől nézve ne csak ezt lássuk benne, hanem az új értelmezések, döntések és cselekvések lehetőségét is. A háborús helyzetek ugyanis felülírják a hétköznapi gondolkodást és a megszokott személyes és társadalmi viszonyokat átrendezik. Durkheim „kollektív pezsgés” elméletéhez kapcsolódóan Joas is rámutat, hogy a háborús határhelyzetek új belátásokat és új viszonyokat képesek produkálni, melyek a konfliktus lezárultával valamilyen mértékben részévé válnak az új viszonyoknak. A személyközi változásokhoz hasonlóan, melyek a személyes erőszak élménye következtében állnak be és az önazonosság akár jelentős megváltozásához is vezetnek, a kollektív erőszak eseményei a kollektív identitás módosulásához vezetnek.

Sebzett identitás

Joas kontingencia elméletéhez kapcsolódva kaphatunk néhány érdemi fogódzkodót ahhoz, hogy a kelet-közép-európai régió társadalmi és vallási jelenét árnyaltabban elemezhessük. Elméletében Joas utal a háborúk, genocidok és más kollektív erőszak-tapasztalatok kognitív és cselekvést serkentő jelentőségére. Elsősorban ez az a pont, ahol összekapcsolható a régió társadalmi önértelmezésének talán legmeghatározóbb közös jellegzetessége, a sebzettség azzal, amit Joas a kontingencia alapú politikai és vallási hozzáállásként kidolgozott. Ebben az összefüggésben a háború helyébe Kelet-Közép-Európa vonatkozásában a radikális bevágások – legutóbb az 1990 körüli, rendszerváltásnak nevezett politikai és gazdasági fordulat – helyezhetők, amelyek kontingencia helyzetet idéztek elő a társadalmi

cselekvők számára, nem kivéve ezek közül a vallási közösségeket, egyházakat sem.

Az 1990 körüli fordulatot követően az egész kelet-közép-európai régióban a vallási intézmények, egyházak újrapozicionálásának folyamatát is értelmezhetjük a kontingencia elv alapján. Az egyházakat megkísértette, s talán máig kísérti a kommunista korszak előttré nyúló múlt kizárólagosságának tudata. Mintha minden más lehetőség, amit a poszt-blokk és a nyugat-európai társadalmak realitásai kínálnak a nem-megfelelőség homogén kategóriájába kerül. A kommunizmust és a liberalizmust egy levegő vétellel bírálják, vagy ítélik el sokan. A Szovjetunió viszonyrendszerének kényszereit túlságosan is könnyen hozzák párhuzamba az Európai Unió tagországokra vonatkozó kötelezvényeivel és intézkedéseivel. A kontingencia elve alapján azonban ezeket a vélt vagy valós kényszerpályákat a vallási intézményeknek relativizálnia lehet, ami elsősorban akár a múltbéli akár a kortárs kialakult egyházi jelenlétre vonatkozó differenciált szemlélet kötelezettségét jelenti.

A régió történetét és identitását, más európai régióktól egyértelműen megkülönböztethetően a történelmi bevágásokat, a nem-organikus társadalomfejlődés és a nagy birodalmaknak való kiszolgáltatottság jellemzi. Ezeket összefoglaló metaforával sebeknek nevezem. Ezek a történelmi sebek – pontosabban a rájuk való emlékezés és emlékeztetés – hullámzó módon, de visszatérően jelen vannak az adott társadalmak önértelmezésében, a különböző társadalmi csoportok és intézmények identitásában. A sebek jelentik a régió elsődleges identitását, s erre alapozva, ennek szűrőjén keresztül értelmezhetők a nemzeti és nemzetközi politikai törekvések és más közösségi és intézményi alapállások. Ebből a sebzettségi identitásból (mások inkább az áldozati identitás kifejezését használják) érthető a kivételeket és kivételezettséget igénylő, sőt követelő hozzáállás a létező demokrácia viszonyrendszerében.

Régió sebei

Már Georg Simmel rámutatott, hogy a földrajzi egységek és ezek változásai leképeződnek az ember „lelkében”. S ezek a lelki folyamatok azok, amelyek révén a politikai közösség kovácsolódik vagy szakad, amelyek révén meghúzódik a szomszédság és az idegenség közötti határok. Az országhatárok változásai, a területek elvesztése, a népcsoportok kényszerrel történő áttelepítése egyik földrajzi egységből a másikba éppúgy megrázzák az egyént, mint a szeretett személyek elvesztése, a súlyos családi és más konfliktusok. Az egyéni és közösségi identitás szorosan kapcsolódik a földrajzi tér leképeződéséhez. S természetesen fordítva is igaz, miszerint a lelki folyamatok változása révén másképpen értékelődnek a

határok, megnőnek vagy lecsökkennek a földrajzi területekről való elképzelések és távolságok.⁹

Az utóbbi két évszázadban, de különösen a 20. sz-ban Kelet-Közép-Európában Európa más szubrégióhoz viszonyítva rendkívüli mértékű és jelentőségű politikai földrajzi változások zajlottak, melyekben a régió talán legfontosabb jellegzetességét ragadhatjuk meg. Ezek a változások, melyeket alább jelzés szerűen konkretizálni fogok, egyaránt meghatározóak a térségben élő személyek, közösségek, kisebbségek, politikák és vallások számára. Azon túlmenően, hogy a régió lakosainak milliói nem abban az államban élnek, amelyben születtek, anélkül, hogy elköltöztek volna, továbbá az egyes államok politikáját alapvetően meghatározza a kisebbségekhez való sok esetben kiegyensúlyozatlan viszony, a régió gazdasági és politikai gondolkodását a többszörös és radikális geopolitikai változásokhoz fűződő traumák, mítoszok és szimbólumok.¹⁰

Az első világháborút követően régióinkban rendkívüli mértékű határváltozás sorozat vette kezdetét, amely ívét tekintve egészen a Krím félsziget Oroszországhoz való visszacsatolásáig tart, s ki tudja, milyen módon folytatódik tovább századunkban. A Versailles-i és Párizs-i szerződések Csehszlovákiát és Jugoszláviát hoztak létre, valamint visszaállították Lengyelország állami autonómiáját. Ugyanakkor Magyarország a környező államoknak kellett átadja területének két harmadát. A II. világháborút közvetlenül megelőzően Csehszlovákia megszűnt és létrejött az első önálló szlovák állam. A háborút követően a Szovjetunió foglalt le közvetlenül és közvetve hatalmas európai területeket, kitolván határait nyugat felé a Baltikum országaira, valamint Ukrajnára. E radikális határváltozás-sorozat mellett számos kitelepítés, lakosságcsere és etnikai homogenizálás zajlott a régióban. Több mint tíz millió németet üldöztek el Közép-Európában eredeti lakhelyükről, mintegy másfél millió lengyelt Nyugat-Ukrajnából, Fehéroroszországból és Litvániából. Csehszlovákia 1930 és 1970 között 66%-ról 94%-ra növelte lakosságában a csehek és szlovákok arányát, amely az eredeti nemzetiségi összetétel egy harmadától „tisztította meg” az országot. Jugoszlávia szétesése és ezt követően a dél-balkáni térségben dúlt két háború következtében új államok keletkeztek, s mélyreható etnikai tisztogatások, egészen a boszniai tömegmészárlásokig bezárólag. 1999-ben új albán (muzulmán) többségű állam jött létre Koszovó néven. Ezek a tapasztalatok, s az ezekre történő folyamatos emlékeztetés olyan értelmezést követel, amely érzékeny erre a meghatározó társadalmi dimenzióra.

Teológiai hermeneutika

Emlékeztetve arra, amit a régióról megállapíthattunk, miszerint identitásának mélyén meghatározó módon a

sebzettség tapasztalata van jelen, lehetőségünk nyílik egy teológiai szempont bevonásával a régió értelmezésének olyan megközelítéséhez érkeznünk, amely a társadalomtudományi megközelítésekben nem található meg. A fentiekben Joas kontingenciaelméletére utalva is megállapíthatjuk, hogy bár a háborúknak, népiirtásoknak és további társadalmi tragédiáknak noetikus jelentőséget tulajdonít, vagyis olyan tapasztalatok szerzésének lehetőségét látatja bennük, melyek csak ilyen liminális szituációkban szerezhetők, azonban ezek a megfontolások nem mennek el odáig, hogy a régió identitásának lényegét látnák a történelmi és társadalmi sebzettségben, s erre építenének hermeneutikát és praxeológiát. Erre a teológiai források adnak lehetőséget.

A János Evangélium szerint amikor Krisztus megjelent az apostoloknak, a történelmi Jézussal való azonosságát sebeivel igazolta. (Jn 20, 19-29) Ezt a metaforát az ősegyház teológiája és istentisztelete, mint a feltámadott közösségének fontos jegyét használta, majd a 13. sz-ban Szent Bernát és Szent Ferenc révén egyre inkább a szenvedő Krisztussal való spirituális és emocionális együttérzés metaforájává vált, melynek különös igazolása a stigma ajándéka. A sebek révén azonosítható a keresztény vallás középpontjában álló isteni személy, a kereszténység gondolkodásának és még inkább hitének centrumában a megsebzett (beleértve minden további szenvedést) és feltámadt (beleértve a szenvedést vállaló és Isten erejéből túllépő) Krisztus áll.

Erre a teológiai hermeneutikára alapozva a régió identitását jelentő sebzettségre nem mint a történelmi és nagyhatalmi igazságtalanságra vagy elfogadhatatlan sorscsapásra lehet tekinteni, hanem mint a régió identitásának centrális elemére, amelyből -- s nem amely nélkül -- építkezve lehetséges az adekvát értelmezés és cselekvés, a regionális ihletettséggű társadalomtudomány és teológia, valamint kontextushoz illő politika és pasztorális stratégia.

Aquinói Szent Tamás Jézus sebeit győzelmének jeleként értelmezi. Feltámadása után Jézus nem azért tartotta meg sebeit, mintha nem lett volna képes meggyógyítani azokat. Ezek a sebek nem deformálják a feltámadott testét és nem is gyöngeségének jelei. Ágostonra hivatkozva azt állítja, Jézus sebei, majd később a mártírok sebei kitüntetések. Nem a gyöngeség, hanem az erő jelei. (V. ö. STh III q54, 4)

A Szent Tamás által felvetett értelmezés jellegzetesen keresztény, a elsősorban nem a privát kegyesség keretében fontos szemléleti alapállás. Sokkal inkább arra mutat rá, hogyan járulhatnak hozzá a keresztény hívők és közösségek a történelem társadalmi sebeinek értelmezéséhez. Az elszenvedett sebekre való emlékeztetés kultúrájában a sajátosan keresztény

⁹ Harald Wydra, „Elemente einer politischen Psychologie des Raumes in Osteuropa,” in *Raumdeutungen:*

ein interdisziplinärer Blick auf das Phänomen Raum, hrsg. v. Sabiner Feiner (Lit, 2001), 113–49, 116.

¹⁰ ebd., 115ff.

alapállás, amellyel az emlékezet megtisztítható és gyógyítható (II. János Pál), szembe fordul a bosszú illetve a jóvátétel logikájával. Helyette a régió más népeinek, közösségeinek sebeivel való közösségére alapoz, s ennek révén találja meg az együttműködés és az irgalom távlatait.

Erre utal Boldog II. János Pál pápa az inkvizíció tanulmányozására összehívott nemzetközi szimpózium résztvevőihez intézett beszédében (1998. október 31-én), amikor kifejezte reményét, miszerint a „harmadik évezred küszöbén joggal remélhetjük, hogy a politikai felelősök és a népek – főként azok, amelyek drámai konfliktusokkal küzdenek, amelyeket gyűlölet és a gyakran régi keletű sebek emléke irányít – hallgassanak a bocsánat és a kiengesztelődés szellemére, melynek fő képviselője az egyház, és igyekezzenek nézeteltéréseiket az őszinte és nyílt párbeszéd eszközeivel megoldani.” A keresztény hívek, de különösen a kisebb és nagyobb keresztény közösségek gazdag eszköztárral rendelkeznek a múlt sebeinek gyógyításában és a sebekkel fémjelzett régió közösségei és népei közötti kiengesztelődés és együttműködés munkálását tekintve. A közösségek különböző szintű hivatalos nyilatkozatai és állásfoglalásai, képviselőiknek a jelentős megemlékezések alkalmával a nyilvánosság előtt mondott beszédei, a nemzeti és nemzetközi szakmai bizottságokban való aktív részvétel, a keresztény és nemzeti szimbólumok és jelképek kritikus használata stb. Mindezek olyan eszközök, melyekkel élve a kollektív sebek értelemmel tölthetők meg és gyógyíthatók.

[\(a Szerző egy bővebb tanulmánya a témában, itt érhető el\)](#)

BULÁNYI GYÖRGY

**CSAK ATTILA, CSABA, ÁLMOS,
ÁRPÁD**

**ELVESZETT JUHAIHOZ
MENJETEK!**

Ekkor már '90-et írtunk. Ez évben bejártam Dél-Németországot, láttam Amerikát a vízeséssel, majd voltam Grázban meg Pöszönyben, keresztapa másodikházasságából származó gyerekeinél is, s végül Belgiumban-Hollandiában: Leuwentől Amszterdamig. '91-ben Rómában s Nápolyban, majd Schwechatban, Pozsonyban s újból Bécsben. '92-ben hét hetet töltöttem Amerikában és Kanadában, majd voltam megint Rómában és Firenzében. '93-ban Genfen keresztül eljutottam Lyon mellé Arbreslig, s voltam Ljubljában. '94-ben Csehországban és Drezdában. 94-ben egy két hetes európai körúton eljutottam Avignonig, majd meglátogattam Innsbruckot. 95-ben Genfben, Tübingenben, Salzburgban jártam. 96-ban Párizsban, 97-ben Voralbergben, s 98 januárjában még egyszer Bécsben, a könyvtárakban – okosodni, hogy

befejezhessem az Egyetlen szövetség?-et. Mindez pénzembe nem került, majd mindig előadni hívtak, és sok pénzzel érkeztem haza – ebből tudtam kiadni a könyveimet. Hívtak ezután is, de nem mentem. Nem bírtam már a strapát. 79 éves voltam. Vége, nincs többé külföld.

A Napló olvasói tudják, hogy nem lett vége. Jó három év után tavaszon egy hetet töltöttem Erdélyben, szeptemberben újra ott jártam, s Erdélynek csak fütttyentenie kell és megyek újra. Mi történt, bírom a strapát? Ha Erdélyről van szó, akkor még csak 83 éves vagyok én, kérem szépen, miért ne menjek? Ott az anyanyelvemen beszélnek. Jézus sohasem ment külföldre. Elég volt neki Izrael. Erdély nekem – Izrael. Hát akkor ezzel kezdem az idei karácsonyi éneket, hogy Erdély nekem Izrael. A csonka ország is Izrael, s ahol a szó magyarul hangzik a Kárpát-medencében vagy azon kívül, Moldvában – az nekem mind, mind Izrael. Menjetek csak Izrael házának elveszett juhaihoz! – mondta a tanítványoknak Jézus, aki nem szír, egyiptomi vagy perzsa volt, hanem éppen zsidó. Azonos alapon, kötelességen-jogon, sorson-küldetésen – kell mondanom tanítványtársaimnak: Menjünk csak Attila-Csaba-Álmos-Árpád elveszett juhaihoz! Majd mehetünk másokhoz is, ha a mieinket a vállunkon már hazahoztuk. Siessünk, nem sok időnk van rá! Haldoklik. Kimúlhat még ebben a században. Mi baja? Nem tol gyerekkocsit, helyette ölebet sétáltat.

Az előrejelzések szerint a század közepére hat és fél millió ember él ebben az országban, legfeljebb kilenc millió, és nincs előrejelzés arról, hogy lesz-e még a század végére akár egyetlen millió is, aki még magyarul beszél. Szüleim hét gyereknek adtak életet. A hét gyerektől – megházasodva, tehát tizennégy embertől – született hét gyerek. Ez a hét unoka – megházasodva, tehát ismét 14 személy – eddig elé hét utódot mutat. A századfordulóban született szüleimnél két életből lett hét élet, az utánuk jövőknél 14 életből lett – ugyanennyi. Szüleim megháromszorozták az életet, az utánuk jövők meg csak felényi életet adtak tovább; felét annak, amit kaptak. Általánosítva: a gyerekek 10 millió magyarból ötöt csináltak, az unokák 5 millióból kettő és felet – két nemzedék alatt.

Az életnek törvényei vannak. Ez előtt két-három évvel a rádió bement, hogy három beiskolázott gyermekből országunkban egy már roma. Ezt az egyharmadnyi iskolást mondjuk (nem tudjuk pontosan mennyi, de legfeljebb) 900 ezer roma szülő adta. Tízszor ennyi nem-roma szülő (9 millió) adta a kétharmadnyi iskolást. Egyből lett egyharmad, tízből lett kétharmad. Ötször szaporább a roma-társadalom a nem-románál. Ezek a gyerekek századunk huszas-harmincas éveiben szülik a következő nemzedéket; s a statisztika törvényei szerint a beiskolázott gyermekeknek már legalább a kétharmada lesz roma.

Az életnek törvényei vannak. Az 1920. évi békeszerződés Csehszlovákiának ítélt hazánkából 4 millió embert. Ebből 1,1 millió volt a magyar, és 1,7 millió volt szlovák. Jelenleg Szlovákiában él 5 millió

ember, s ebből fél millió a magyar. A többség asszimilál. A magyar többség is. A Magyarországon 1880-ban a lakosság 46.6 %-a vallotta magát magyarnak, harminc év múltán, 1910-ben – 54,5 volt ez a %.

Összerakom e két törvényt, s azt mondom, hogy a század második felében a magyarság csonka országunkban is, jó esetben, harcolni fog kisebbségként fennmaradásáért. Nem jó esetben pedig feladja nyelvét, s beolvad a roma-társadalomba.

Kérdezhetjük, hogy mi történt, mi történik itt? Válaszolok: jobban szeretjük a pénzt, mint az életet. Előbb a kocsit mint a kicsit – ezzel indult meg a folyamat a 60-as években, s ez az életellenes gondolkodás képes végezni egy század alatt egy nemzettel.

Erre gondoltam, amikor azt mondtam, hogy Magyarország elveszett juhainhoz vagyok küldve, amíg még van magyar. Ha nem lesz már magyar, én sem leszek magyar. Magyarnak lenni – ezt nem lehet egyes számban csinálni.

Az állítja le ezt a folyamatot, akinek nem az életszínvonal az Istene. Aki pedig tud egy olyan kereszténységről, amelyben nyugodtan lehet az életszínvonalat imádni, az nem ismeri Jézust, aki azt mondja, hogy nem lehet az Istennek és a Mammonnak is szolgálni.

Prédikálni meg teljesen felesleges. Gyereket kell csinálnia annak, aki nem a nemzethalálra szavaz. Hogyan lehet a Királyok, Vinczések, Márcziak, Pálinkások, Gyombolaiak, Bajnokok, Dévaiak, a 7-16 gyerekesek, meg a többiek hagyományát folytatni, erről gondolkodhatunk, s eredményre is juthatunk.

Miféle karácsonyi elmélkedés ez? Az egyetlen, amely nem sérti Jézust. És nem is sért senkit, aki lát. Látja a betlehemi istálló nyomorúságát, szegénységét. Luxusban nem lehet Jézus követőjének lenni. Hogyan lehet elkerülnünk, hogy egy luxus felé menetelő társadalomban mi ne luxus irányában meneteljünk – ez az a rejtvény, amit meg kell fejtenünk.

Aki verset ír, erről írjon! Aki zenét szerez, erről énekeljen! Aki kereszténységről beszél, erről beszéljen! Aki misztikára törekszik, el ne feledkezzék a gyerekek tisztába tevéséről. Mária, Jézus anyja sok gyereket tett tisztába.

Aki álmodik Isten új népéről, arról álmodják mindenekelőtt, hogy ennek a népnek meg kell előbb születnie. Mindenki tehet valamit. Aki már nem tud szülni, fogadhat házába akár tíz gyereket is, és lehet főállású anyja.

Egyet nem tehet. Azt, amit a magyar társadalom tesz. Fut az első, a második, a ki tudja hányadik havi-százezerért. Nehogy majd az infarktus állítsa meg őt! Imádkozzunk az ámokfutókért: Betlehemi Gyermekek, magyarázd meg a futóknak, hogy csak a szegényeknél lehet békére meg örömmre találni, hogy csak náluk vesz lakást az Isten. Amen.

GYOMBOLAI MÁRTON:

PUSZTASZERI ÚJ TESTAMENTUM

„Új rovású ének öreg igris ajkon
Új törvény szerzetik pusztaszeri halmon"
Elporlott mögöttem immáron fél század,
Megadatott látni csöppnyi unokákat,
Isten tudja mit hoz, mennyi még az élet,
Illó számbavenni már az örökséget:
Kicsi unokáim, mit hagyhatok rátok?
Robbanni készülő, szennyezett világot
Vagy egy meghasonlott, önpusztító népet,
Nemzetet morzsoló, véres ezerévet.
Babéros temetőt, kardot és keresztet,
Ahol azért haltak, kit nem is ismertek.
S ha a büszke-kardok az ellent nem látták,
Hogy rozsdá ne egye, testvérszívbe vágták!
Ezerév hősei - akárhogy is fájjon -
Ölni s halni tudtak Duna-Tisza tájon.
Tudtak másért halni, csodákban remélni,
Egy új ezerévre: tanuljunk meg élni!
Mert kétezer éve akadt már egy Mester,
Aki megbocsátott megfeszített testtel,
Ki a gyűlöletre a nemzet kimondta,
Aki a bűnöst is a szívére vonta,
Kinél a szolgálat adta csak a rangot,
S hüvelybe tette Péterrel a kardot.
Beteget gyógyított, törölte a könnyet,
És a szelídeknek ígerte a Földet.
El soha nem vette, csak adta a létet,
Vele élhetünk meg újabb ezerévet!
Hősi halottakból volt már elegendő
A bölcsökön fordul a magyar jövőndő!
Szülő szívekbe írt szeretet-parancson,
Hogy ez a szeretet bő termést fakasszon.
Ez vezessen az új hűség-háromsághoz:
Istenhez, családhoz, s velük a hazához!
Írtunk könnyel, vérrel, lehorgasztott fejjel,
Írtunk szebb jövőndőt édes anyatejjel!
S amit nem győzött már Árpád véres kardja,
Anyák szelíd szíve, hiszem, hogy megtartja!
Bölcső ringjon ezután Duna-Tisza tájon,
Vad indulók helyett altatódal szálljon.
Ezt a tiszta álmot, s a hármas hűséget:
Magyar unokáim! - ezt hagyom én néktek!

HÚSVÉTI VERSEK

Hét húsvéti sóhaj

Magányosoknak meghallgatást,
Betegeknek gyógyulást,
szomorúaknak vigasztalást,
eleteseknek menedéket,
élő-holtaknak megfordulást,
mint mindannyiunknak...

Örömteli találkozást
az üres sír okával,
a Feltámadottal.

.. ..et ne nos inducas in tentationem...

Nem hétszer, hanem - ahogy
mondta - hetvenszer hétszer.....

Jóságod: túlzás?
Megbocsájtasz, ha kérem,
mindent - mindenkor.

Nagy a kísértés, sunyi
módon élek is veled.

Meddig tehetem?
Egyáltalán: tehetem?
Legalább mást, mást!....

Éltünkbe haltál bele,
nem töröltél el minket...

Így nyitva maradt
minden lehetőségünk,
mehetünk feléd:

megváltás – így nevezik
a fölemelt sorompót.

(Veér I. Tas)

***

elmúlt a húsvét

elmúlt gyorsan és csendben
a komor a komoly
a rideg a hideg
húsvét ma bennem

s itt maradt némi kétely
a haldokló barkaág
a rideg gyertyacsonk
és egy marék szeg

hinni akarom...

hinni akarom
hogy az ígéret
mely a könyvbe lett beleírva
majd ha megadom magam
s a világ is elcsendesül
beteljesül

ecce homo

mikor a koholt vádak elfogytak
s a gyáva kezét is megmosta
korbács csattant háton
szaggatott húst vér csordult
s nyilalt
Isten lelkébe fájdalom
s feszült kötél s izom
s a keresztúton
a bűn halmokon
lépkedett az ecce homo
lábnyomában
irgalom virága
nyílt s világosság
a bűn-sötétben bóklászó világra

úton járó

arcom
égnek vize mossa
de a szeplőtelen
nem én vagyok
hajam kócos
fáj a hátam
nehezen bírja
sors-igámat
könnyíteném
véres terhem
de nem tudom
mit hagyhatnék hátra
arcom
égnek vize mossa
csak egy hazatartó
úton járó vagyok

(Habos László)

x-x-x-x